

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Szakedolgozat

A Scharf család megszáll a Fehér Hattyúban.

A tisztaeszlári per és a magyar társadalom

Témavezető:

Csapó Csaba

Készítette:

Nagy Katalin

matematikatanár –

történelemtanár és állampolgári

ismeretek tanára

osztatlan tanári mesterszak

Eredetiségi nyilatkozat

Alulírott **Nagy Katalin** (név) [REDACTED] (Neptun-kód) ezennel ~~lettem~~ aláírással megerősítem, hogy az ELTE **matematikatanár – történelemtanár és állampolgári ismeretek tanára** osztatlan tanári mesterszakján írt jelen diplomamunkám saját szellemi termékem, melyet korábban más szakon még nem nyújtottam be szakdolgozatként és amelybe mások munkáját (könyv, tanulmány, kézirat, internetes forrás, személyes közlés stb.) idézőjel és pontos hivatkozások nélkül nem építettem be.

Budapest, 2020.05.16.

Nagy Katalin s.k.

a hallgató aláírása

Tartalom

I.	Bevezetés	4
II.	Zsidók Magyarországon.....	4
II.1.	Középkortól a török kiűzéséig.....	4
II.2.	18. századtól a dualizmus koráig	6
II.3.	Antiszemitizmus kezdetei	10
III.	Tiszaeszlári vérvád	11
III.1.	Vérvád	11
III.2.	Vidéki társadalom.....	13
III.3.	Tiszaeszlár a vérvád időszakában.....	15
III.3.1.	Tiszaeszlári zsidóság.....	16
III.3.2.	Helyi konfliktusok.....	16
III.4.	Tiszaeszlári események a vérvádtól a végtárgyalásig.....	17
III.5.	A vérvád hatásai a vizsgálat idején	21
IV.	A vérvád következményei.....	22
IV.1.	Budapesti társadalom a dualizmus korában.....	22
IV.2.	Budapesti zavargások 1883 nyarán	23
IV.3.	Az Antiszemita Párt.....	27
V.	Pedagógiai háttér.....	28
V.1.	Törvényi keret	28
V.2.	Kidolgozott feladatok.....	30
V.2.1.	Bírósági tárgyalás.....	30
V.2.2.	A „Fehér Hattyú” lovagjai	31
VI.	Összegzés.....	35
VII.	Mellékletek	36
VIII.	Forrás és irodalom.....	40

I. Bevezetés

Munkámban a dualizmus kori Magyarország egyik legnagyobb horderejű eseménye, a nemzetközi sajtóban is élénk figyelemmel kísért tiszzaeszlári vérvád körülményei és hatásai kerülnek középpontba. Történelmi tanulmányaim során a dualizmus korszaka fogott meg a legjobban, így mindenképpen ehhez kapcsolódó témakörben szerettem volna írni tanári szakdolgozatomat. Célul tűztem ki magam elé, hogy olyan témát választok, mely a tanítás során is előkerül, de véleményem szerint nem elég hangsúlyosan. A tiszzaeszlári eset kapcsán felmerülő kérdések kiváló esélyt nyújtanak arra, hogy a szélsőséges társadalmi reakciókról diskurzust folytassunk az oktatás keretein belül.

Szakdolgozatom első részében röviden bemutatom a zsidóság magyarországi történetét, valamint az antiszemitizmus magyarországi megjelenését. Ezután a vérváddal és Tiszzaeszlár vérvád előtti helyzetével foglalkozom, amelyben nagymértékben támaszkodom Kövér György *A tiszzaeszlári dráma* című könyvére. Megvizsgálom röviden a budapesti társadalmat, majd részletesebben a zavargásokat. A dolgozat második részében a tiszzaeszlári per végtárgyalásának pedagógiai megközelítését, valamint a dualizmus kori városi társadalom középiskolai feldolgozásának két módját mutatom be, amelyhez eszközként használom a tiszzaeszlári eseményeket, és külön kiemelem a feladatokhoz alkalmazni kívánt pedagógiai módszereket. A téma feldolgozásához segítségemül Krúdy Gyula *A tiszzaeszlári Solymosi Eszter* című művének bevezetője, *A „Fehér Hattyú” lovagjai* szolgál.

II. Zsidók Magyarországon

II.1. Középkortól a török kiűzéséig

A társadalomba beépült számottevő – főleg német területekről jött, askenázi rítusú – zsidó népesség megjelenését Magyarországon a 11. század végétől tartják számon I. László és Kálmán királyok külön a zsidókra vonatkozó korlátozó törvényei alapján.¹ A nyugat-

---

¹ A 19. század második felében a zsidó történetírás előszeretettel hangsúlyozta, hogy a zsidók már a magyarokkal együtt megjelentek a honfoglaláskor Kárpát-medencében, azonban semmilyen bizonyíték nincs

európai pogromok elől menekülő, ott tapasztalatot szerzett zsidók – az izmaeliták mellett – a magyar gazdaságban meghatározó szerephez jutottak a 12. század végétől. A 13. század közepén IV. Béla kiváltságlevélben biztosította a zsidók számára többek között a költözködéshez, és vallásuk gyakorlásához való jogot.² IV. Bélánál már megtalálható a német területeken megjelenő gyakorlat, amelyben az uralkodó oltalma alá veszi a zsidókat, de cserében kötelességük fizetni ezért a védelemért. Ezt az uralkodótól függő állapotot nevezték kamaraszolgaságnak, amelynek nagy szerepe van abban, hogy a középkorban a zsidók leginkább a szabad királyi városokba települtek, települhettek le.³

A 14. század közepén történt az első keményebb lépés a zsidó népesség ellen, ugyanis Nagy Lajos kiűzte a zsidókat Magyarországról. A kiűzetésre hatással lehetett az, hogy Európa szerte a zsidókat vádolták a nagy pestisjárvány terjesztésével, valamint Lajos keresztény buzgósága is meghúzódhatott az esemény háttérében.⁴ A szervezett zsidók elleni megmozdulások a 15. század végi zavarosabb politikai és gazdasági helyzetben egyre gyakoribbá váltak. Az 1494-es – Bonfini szerint 1493-as –⁵ nagyszombati, az első magyarországi vérvádeset is jól jelképezi a korban egyre inkább elharapózó zsidóellenességet.⁶

Buda 1541-es elfoglalása után az ország három részre szakadt, így a zsidók helyzete is különbözőképpen alakult az egyes országrészekben. Az oszmán hatalom alatt álló területeken szokásos viszonylagos vallási türelem a magyarországi török hódoltságra is kiterjedt. A királyi Magyarországról és az Oszmán Birodalom más részeiből érkező zsidók főleg Budán telepedtek le, és elsődlegesen kereskedelemmel foglalkoztak, azonban nyitottak voltak számukra más szakmák is, így akár fontosabb adminisztrációs feladatköröket is elláthattak.⁷

A királyi Magyarországon élő zsidók egy része elhagyta a területet a mohácsi vész utáni üldöztetések miatt, sőt a szabad királyi városok tiltották, hogy zsidók a területükön éljenek. A megmaradt zsidó népesség nagybirtokokon földesurak védelme alatt telepedett le, és fontos szerepük volt az itt termelt áruk, és a parasztok termékeinek eladásában.⁸

---

arra, hogy a csatlakozó kabar törzsek zsidók lettek volna. *Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I.* Pozsony 2012. 58-61.

² *Haraszti György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig.* PhD értekezés. Országos Rabbiképző. 2004. 5-8.

³ *Balog Szidónia: A magyarországi zsidók kamaraszolgasága és igazságszolgáltatása a középkorban.* Bölcsészeti doktori értekezés. 1907.12-13.

⁴ *Komoróczy: A zsidók története i. m. 259-262.*

⁵ *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei.* Bp. 1995. 987.

⁶ *Haraszti Gy.: A magyarországi zsidóság i. m. 10.*

⁷ *Haraszti Gy.: A magyarországi zsidóság i. m. 14-15.*

⁸ *Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526-1945.* Bp. 1992. 28.

Erdélyben a hódító törökök után jelentek meg rác, örmény és görög kereskedőkkel együtt a zsidók is a 16. század második felében. Bethlen Gábor 1623-as kiváltságlevele az első törvényes zsidók letelepedését jóváhagyó irat, amelyben engedélyezik a Törökországból származó zsidók szabad kereskedelemhez való jogát és szabad vallásgyakorlását. A zsidó kereskedők letelepedése Gyulafehérvárra koncentrált az erdélyi városok többségének zsidókat kirekesztő előjogai miatt.⁹

II.2. 18. századtól a dualizmus koráig

A zsidó népesség szinte egésze távozott az országból a török kiűzésével párhuzamosan, azonban a 18. század első évtizede utána megindult több más etnikum betelepítése mellett a zsidók beáramlása is. A zsidók a szabad királyi városokba költözés tiltása miatt földesúri joghatóság alá tartozó területeken telepedtek le, így a korona felé nem kellett adót fizetniük, azonban a bécsi császári kincstár jogot formált rá, hogy az egyre népesebb magyarországi zsidóságtól különadót szedjen. A középkori kamaraszolgaság helyett türelmi adó néven kívánták a zsidó népességet adóztatni, amit 1743-ban Mária Teréziának sikerült végbevinnie az országgyűlés hozzájárulása nélkül. A magyar nemesség rendi sérelmei mellett, a földesúri jogvédelem címén beszedett jövedelemtől is részben elesett. 1764-ben újra felbukkan a vérvád Magyarországon, a Sáros megyei eseményeket kormányzati szinten kellett leállítani.¹⁰

II. József 1783-ban kiadott türelmi rendelete a szabad királyi városokba való költözést engedélyezte, bizonyos korlátok mellett földet bérelhettek, ipart űzhettek, kereskedhettek. Kötelezte őket a Habsburg Birodalom nyelveinek használatára, illetve a jiddis nyelv csupán liturgikus igénybevételére. A keresztény iskolák, egyetemek nyitottá váltak a zsidók számára is. II. József zsidó intézkedései azért jelentősek, mert elődei politikájával szakítva a zsidók integrációja felé lépéseket tett. Az oktatáshoz, a vallási türelemhez, valamint a városok megnyitásához való viszonya nagy hatást gyakorolt a magyar zsidóság történetére, még úgyis, hogy halála előtt rendeleteit visszavonta.¹¹

I. Ferenc abszolutista kormányzati stílusa miatt az országgyűlést évtizedekig nem hívta össze, így a zsidók helyzetét a Lipót által szentesített 1791. évi ideiglenesnek szánt törvény határozta meg, mely az 1790. január 1-jei állapotot konzerválta.¹²

---

⁹ Gonda L.: A zsidóság Magyarországon i. m. 29.

¹⁰ Gonda L.: A zsidóság Magyarországon i. m. 41.

¹¹ Nathaniel Katzburg: Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon. Bp. 1999. 31.

¹² Haraszi Gy.: A magyarországi zsidóság i. m. 111–112.

A 18. századi zsidó népességváltozásról összefoglalóan: az első nagy hullámát III. Károly házasságot korlátozó örökös tartományokra kiterjesztett 1726-os rendelete váltotta ki. A század során a betelepülők többsége nyugatról, ezen belül is Morvaországból származott, de Lengyelország többszöri felosztása során a század végétől egyre nagyobb számban vándoroltak be keletről is főként galíciai zsidók az ország területére. A zsidó népesség jelentős megnövekedését mutatja az, hogy míg a 18. század elején 3000–4000 fős zsidóság élt Magyarországon, addig a század végére 80.000-nél is több zsidót (Magyarország lakosságának 1,3%-a) számoltak össze a II. József nevéhez köthető népesség-összeírásnál.¹³

Az 18. század utolsó évtizedét és a 19. század első tizenöt évét Európában a francia forradalom, valamint Franciaország terjeszkedése határozta meg. Az Európa nagy részére kiterjedő háborúskodás miatt a mezőgazdasági termékekre és nyersanyagokra nagy szüksége volt a hadban álló feleknek. A termény nagy részét a Habsburg Birodalom nyugati részére kellett eljuttatni, amihez a megfelelő kereskedelmi hálózat kiépülése is elengedhetetlen volt. A magyar feudális társadalom keretein kívül álló zsidóság a kereskedelemben kulcsszerepet tudott játszani, illetve az ebből származó tőke a hazai nemesség számára hitelforrást nyújtott. A gazdasági konjunktúra nemcsak a nagybirtokon élő zsidókra volt hatással, a pesti zsidóság is a korszakban kezd kiemelkedni a Magyarországon átmenő egyre jelentősebb kereskedelmi folyamatokba való bekapcsolódás által.¹⁴

A felvilágosodás eszméi a 18. század végén már a zsidóságra is egyre nagyobb hatást gyakoroltak. A héber felvilágosodás Németországból, Mendelssohn Mózes vezetésével indult el. A magyar zsidóság egy része a 18–19. század fordulóján kezdett nyitottabbá válni a felvilágosodás eszméinek befogadására és a világi műveltségre. A zsidó felvilágosodás egyik legjelentősebb magyarországi alakja Chorin Áron volt. Ezzel párhuzamosan a 19. század folyamán a hagyományokhoz ragaszkodók bezárkózásának folyamata figyelhető meg.¹⁵

Magyarországon a hagyományhű és a felvilágosult irányzat folyamatos harcban állt egymással a 19. század során. Mindkét tábor egyszerre nőtt, az orthodox irányzat a galíciai zsidók bevándorlása miatt lett egyre befolyásosabb. Versengésüknek szellemi és vallási síkon kívül az emancipáció is tárgya volt. Az orthodoxok tisztában voltak azzal, hogy

---

¹³ *Haraszi Gy.*: A magyarországi zsidóság i. m. 58–62.

¹⁴ *Gonda L.*: A zsidóság Magyarországon i. m. 53–55.

¹⁵ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 59.

alapjaiban rengetné meg a hagyományos zsidó közösségeket az emancipáció, így a 19. század első felében fennálló állapotok fennmaradását támogatták, míg a felvilágosultak a magyar politikai liberális közegéhez közeledve az egyenjogúsítás ügyéért küzdöttek.¹⁶

A zsidók jogi egyenlőségét Európa nagy részén a 19. század folyamán fogadták el, de Franciaországban ez már 1791-ben megtörtént. Az emancipációért a polgári átalakulást kezdeményezők harcoltak, ugyanis liberális eszme az egyén szabadságát hirdette, vallási és nemzetiségi hovatartozás szerint nem tett különbséget ember és ember között. Fontos volt, hogy ezt a szabadságot a liberálisok csak egységes nemzetállamban tudták elképzelni. Míg Európa nyugati részén már kialakult ez az egységes nemzetté formálódás, addig Kelet-Közép-Európában vegyes népességű államok voltak. A kelet-közép-európai polgári átalakulás, tehát azt vetítette elő a zsidó népesség számára, hogy a zsidók polgári jogainak elnyeréséhez asszimilációra van szükség.¹⁷

Magyarországon a liberális ellenzék vezetése főként nemesi származású volt, a jobbágyság és a nagyrészt idegen gyökerekkel rendelkező polgárság érdekegyesítése határozta meg politikájukat a Habsburg abszolútizmussal szemben. Ennek a gondolatnak lett része a zsidók egyenjogúsítása is. A 19. század első felében zsidók jogainak szélesítéséért folyó küzdelem legfőbb színterei, tehát a reformkori országgyűlések lettek, de meg kell említenünk, hogy a korábbiaktól eltérően a zsidókérdés nemcsak a törvényhozásban és kormányzati szinten jelent meg, hanem az eszmecsere szélesebb körben, a sajtóban is nagy teret nyert.¹⁸ Az első érdemi változást az 1839/40. évi országgyűlés hozta a zsidók szabad költözködésének engedélyezésével. A szabad költözés belső migrációt jelentett a zsidók körében, hiszen az eddig leginkább határ menti közösségek felbomlottak, sokan költöztek városokba, és Magyarország belső részeire. Az intézkedés a zsidóság gazdasági és kulturális fejlődését, valamint az asszimilációt is jelentősen felgyorsította.¹⁹

A reformkor további országgyűlései közül a zsidóság szempontjából fontos 1846-os, ahol a régóta sérelmezett türelmi adót is sikerült eltörölni. Az 1847/48-as utolsó rendi országgyűlésen a városi képviselők körében nagy felháborodást keltett, hogy a városok polgáraitra kiterjeszteni kívánt általános választójogba a zsidókat is be akarták vonni. Ennek hatására március 15-i forradalom után jó néhány városban – köztük Pozsonyban és

---

¹⁶ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 63.

¹⁷ *Gonda L.*: A zsidóság Magyarországon i. m. 63.

¹⁸ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 45.

¹⁹ *Haraszi Gy.*: A magyarországi zsidóság i. m. 127.

Pesten is – zsidók elleni pogromok indultak. Az országgyűlés az események után visszakozott, és csak a bevett vallású polgárookra terjesztette volna ki a választójogot.²⁰

Az 1848/49-es szabadságharcban a zsidók is tevékenyen részt vettek, méltányolva erőfeszítéseiket a Szemere-kormány a zsidókra vonatkozó részleges emancipációt kihirdette, de az nem valósulhatott meg a háború elvesztése miatt. A megtorlás időszakában sok zsidónak a szabadságharcban végzett tevékenysége miatt bűnhődni kellett, többeket börtönbe zártak, a zsidó hitközségekre hatalmas hadisarcot vetettek ki.²¹

1860-ra helyreállt a zsidó reformtábor és a magyar politikai osztály szövetsége. A liberális politikai elit hazai zsidóság jelentős részét már úgy látta, hogy tud azonosulni a többségi társadalom magyarságával, így szorgalmazták a teljes zsidó emancipációnak törvénybe iktatását. Végül a feltétel nélküli egyenjogúsítási törvény csak 1867-ben a kiegyezés után pár hónappal született meg, mindössze két cikkelyben:²²

„1. § Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak.

2. § Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet, ezennel megszüntetetik.”²³

A kiegyezés és az emancipáció hatására a zsidó felekezet szervezeti kérdései időszzerűvé váltak. A neológok szerették volna a központilag szervezett, rendezett szabályok mentén működtetni a hitközségeket, azonban ez az orthodox irányzathoz tartozóknak ez nem felelt meg, a súrlódások egyre gyakoribbá váltak. A változást eszközölni vágyók a vallás- és közoktatásügyi minisztert, Eötvös Józsefet kérték egy kongresszus összehívására, amit 1868 decemberében tartottak meg. A gyűlés során azonban olyannyira kiéleződött a helyzet a reformer irányzatúak és a hagyományhűek között, hogy az orthodoxok egy jelentős csoportja elhagyta a kongresszust, így a neológok jóval könnyebben végig tudták vinni akaratukat. Többek között határoztak arról, hogy minden helységben csak egy hitközség lehet, valamint egy rabbiképző intézet létrehozását. Az Egyetemes Gyűlés döntéseit az orthodoxok nem fogadták el, a királyt és a kormányzatot is megkeresték, hogy ne emelkedjenek törvényerőre a kongresszuson elfogadott szabályozások. Végül a képviselőház figyelembe vette a hagyományhűek kérdését, hiszen nem akartak a katolikusok és protestánsok között meglevő viszályhoz hasonló ügyet. Bár a neológok nem kérték, hogy központilag szabályozott legyen minden

---

²⁰ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 48–49.

²¹ *Gonda L.*: A zsidóság Magyarországon i. m. 92–95.

²² *Haraszti Gy.*: A magyarországi zsidóság i. m. 143.

²³ 1867. évi XVII. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86700017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Dizraelita>, letöltés:2020.05.02.

zsidó hitközség, azonban sok hitközség a kongresszuson meghatározott keretek szerint működött, a Rabbiképző megalapítása sikerült, mindeközben a hagyományhűek kivívták önállóságukat, így megszabadultak a neológok miatt táplált félelemtől.²⁴

A 19. században folytatódott a 18. században elkezdődő jelentős népesség növekedés, amelynek oka részben a bevándorlás, részben pedig a nagymértékű szaporodás. Az országba újonnan érkezett zsidók jelentős része Galíciából jött, ám ezek az emberek szegényebb kapcsolati és kulturális tőkével rendelkeztek nyugatról bevándorolt hitsorsaiknál, ráadásul nagy részük az ország kis eltartóképességű észak-keleti részén telepedett le. Számokban ez a népesség növekedés azt jelenti, hogy míg 1835-ben 200.000 zsidó élt Magyarországon, 1880-ban 650.000.²⁵

II.3. Antiszemitizmus kezdetei

A zsidóellenesség évezredek óta létezik, ám az ókor jelentős részében ez az ősi idegenellenesség képében jelentkezett és az etnocentrikus csoporttudatra épült. Az antijudaizmus, amely alapjaiban ugyanúgy a xenofóbiából táplálkozott középkor folyamán jött létre, amikor a keresztények vallásos szemlélete és gyakorlata szerint a zsidókat – gyakran zsidóellenes vádakkal – a keresztény társadalom szélére szorították, bárhol éltek is. A 19. században kezdődött meg a pozitív változás a zsidók számára az emancipáció képében, ám ez egy újfajta zsidóellenességet produkált, az antiszemitizmust.²⁶

Az antiszemitizmus a már ismert jogi, lakóhelyi, foglalkozási, tanulási stb. korlátozáson túl egyfajta „tudományos” megközelítést visz a zsidóellenességben. A fajelmélet szerint – ami a 18. századi Franciaországban jött létre – természetes tény, hogy az emberek nem egyenlők, léteznek alsóbb és felsőbbrendű fajok.²⁷ A zsidókra vonatkoztatva az elmélet az 1870-es évek Németországában jelent meg igazán. Az antiszemitizmus népszerűségét azzal szerezte, hogy a gazdasági problémákért a zsidókat tették felelőssé egyes német írók a sajtóban, a leghíresebb ilyen lap a *Germania*. 1878-ban létrejött Keresztényszocialista Munkáspárt is a zsidók elleni uszítással vált egyre népszerűbbé, azonban ez nem volt elég nekik arra, hogy 1881-ben bejussanak a Reichstagba.²⁸

A német antiszemitizmus nagy hatással volt több európai országra is. Magyarországon Istóczy Győző nevéhez köthetjük az antiszemitizmus megjelenését.

²⁴ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 81–94.

²⁵ *Haraszi Gy.*: A magyarországi zsidóság i. m. 163., 95., 113., 142.

²⁶ *Kiss László*: Zsidóellenesség az ókorban. In: Tanulmányok a 70 éves Kertész István tiszteletére. 2012. 110.

²⁷ *Kubinszky Judit*: Politikai antiszemitizmus Magyarországon 1875-1890. Bp. 1976. 10–11.

²⁸ *Smoel Ettinger*: A zsidó nép története. A modern kor: a 17. századtól napjainkig. Bp. 2002. 153–154.

Istóczy Győző Vas megyei dzsenti, aki először a Deák-párt, majd a Szabadelvű Párt színeiben lett országgyűlési képviselő. Első antiszemita szónoklatát 1875-ben mondta el a képviselőházban, amelyben azt állította, hogy a zsidók világalomra törnek a pénzhatalmon és a sajtón keresztül. A következő időszakban Istóczy több antiszemita beszéddel is szerepelt az országgyűlésben, amit képviselőtársai különködésnek tartottak. Mégsem lehet elmenni felszólalásai mellett, ugyanis ez a lappangó, eltitkolt zsidóellenességet is támogathatta a képviselőházban. Egyik leghíresebb képviselői momentuma ebben az időszakban, hogy 1878-ban indítványozta a nem asszimilálódott zsidók visszatelepítését Palesztinába. Ezt a gondolatot a német antiszemiták vezető alakja, Wilhelm Marr is idézi, sőt ennek hatására levelezésbe kezdenek egymással.²⁹ A magyarországi nem zsidók szövetségének elindítását parlamenti beszédében jelentette be, azonban alapszabályzatának felolvasását nem engedélyezték a képviselők. Az *Egyetértés* című Függetlenség párti lap viszont megjelentette az alapszabályzatot, amely gyakorlatilag Istóczy későbbi pártjának célkitűzéseit tartalmazta. A mozgalom népszerűsítésével Istóczy először Pesten próbálkozott, de nem volt sikeres, így vidéken kísérletezett, ami Pozsonyban eredményeket hozott – bár itt a zsidóellenességnek nagy hagyományai voltak régebben, és ebben az időszakban is. 1880-ban létrehozta antiszemita lapját, a *12 Röpiratot*, amelyben a tudományosság látszatát keltve, többnyire a német mozgalmat utánozva közölt cikkeket. Első szélesebb körű hatását egyetemi beszédei útján érte el, ugyanis 1881-ben antiszemita érzelmű egyetemisták kezdtek el mozgalmat alakítani, bár annak megalakulását a belügyminiszter megakadályozta. Politikusok közül is pár embert maga mellé tudott állítani saját pártján belül, például Verhovay Gyulát és Ónody Gézát.³⁰

III. Tiszaeszlári vérvád

III.1. Vérvád

Érdeemes először a vérvád fogalmát definiálni. A vérvád, olyan vád, amely szerint egy csoport (népcsoport vagy vallási csoportosulás) emberi élet kiontása útján vért szerez, és azt rituális célokra használja fel. Kende Tamás így fogalmaz: „Mint előítélet a vérvád egy antropológiailag konstans démon koncepció, amely más és más alakban, de valószínűleg mindenütt felbukkan, ahol legalább két, szignifikánsan különböző emberi közösség él egymás mellett.”³¹

---

²⁹ *Jakov Katz*: Az előítélettől a tömeggyilkosságig. Bp. 2001. 382.

³⁰ *Kubinszky J.*: Politikai antiszemitizmus i. m. 54–64.

³¹ *Kende Tamás*: Vérvád. Bp. 1995. 45.

Josephus Flavius egyik művében cáfol olyan Néró uralkodása előtti vádakot, amelyben zsidókat rituális gyilkossággal gyanúsítanak,³² mégis Néróhoz kötik leginkább a vérvádak megjelenését. A római korban elsősorban a kereszténységet, mint új vallási kisebbséget sújtotta a vérvád. Ennek oka lehet az oltári szentséget Jézus testeként és véreként magukhoz vett ostya (pászka) és a bor félreértelmezése,³³ de meghúzódhatott a háttérben az ősi időkből származott, kollektív emlékezetben megmaradt véráldozattól való félelem.³⁴ A történelem során vérvádat állítottak többek között votjokok és cigányok ellen is, de a zsidóellenes vérvádak fordultak elő legtöbbször.³⁵

Az izraelita vallásban Mózes törvényei a gyilkosságot szigorúan tiltják, a három legfőbb bűn egyikeként tartják számon. A törvények a vérfogyasztását sem engedélyezik, annak külön elföldelésére kötelezik a zsidókat. A szabályok miatt a zsidók csak kóser módon levágott állathúst vehetnek magukhoz, amely azt jelenti, hogy az állatot a sakter egyetlen vágással, és teljes kivéreztetéssel vágja le.³⁶ A szigorú vallási törvények ellenére mégis rendszeresen érték vérvádak a zsidó közösségeket. Ennek az lehet az oka, hogy idegen csoportként, sajátos hitükkel, szokásukkal, ruházatukkal különböztek a körülöttük élőtől. Ez a többségi társadalomban irracionális félelmet és gyűlöletet keltett, amelynek szüksége volt arra, hogy logikát keressen, és tárgyat találjon rettegésének, szorongásának. Így létrejött a vérvád.³⁷

A vérvádnak természetesen egyéb okai is lehettek, ebből a gazdasági okokat szeretném kiemelni. A kereszties hadjáratokat követő gazdaságilag is motivált pogromok során is használatban volt a vérvád.³⁸ A mohácsi csata utáni Magyarország észak-nyugati városaiban is azt remélve üzték ki a zsidókat, hogy adósságaik így eltöröltetnek (ez részben meg is valósult).³⁹

Konkrét zsidó vérvádeseteket a 12. századtól tartunk számon, az első ilyen Angliában történt, ahol a helyi zsidókat azzal vádolták meg, hogy egy keresztény fiút Jézushoz hasonlóan kínoztak meg, végül keresztre feszítették. Bár a zsidóknak végül nem kellett bíróság elé állnia, de hamarosan elterjedt Nyugat-Európában, hogy a zsidók Jézus

---

³² *Josephus Flavius*: Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról. Gödöllő. 2010. 58–59.

³³ *Raj Tamás*: A vér szerepe a Bibliában és a zsidó hagyományban. <http://www.zsido.hu/tortenelem/ver.htm>, letöltés: 2020.05.02.

³⁴ *Kende T.*: Vérvád i. m. 17.

³⁵ *Kende T.*: Vérvád i. m. 24–29.

³⁶ *Raj Tamás*: A vér szerepe a Bibliában és a zsidó hagyományban. <http://www.zsido.hu/tortenelem/ver.htm>, letöltés: 2020.05.02.

³⁷ *Kende T.*: Vérvád i. m. 18.

³⁸ *Lendvai L. Ferenc*: Zsidó diaszpóra a keresztény Európában. In: Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára. 2015.51.

³⁹ *Gonda L.*: A zsidóság Magyarországon i. m. 23–25.

passióját imitálva kínoznak keresztény gyermekeket, majd gyilkolnak meg. Később ez a motívum alakul át úgy, hogy a vérvétel kerül középpontba a vádaskodások során. A középkorban hiába emelt hangot a vádak ellen nem egy pápa és uralkodó, mégsem sikerült a vérvádakat visszaszorítani. Közép-Kelet-Európában az első vérvádeset Csehországban történt 1305-ben, innen terjedt tovább kelet felé. Magyarország első vérvádja a már említett 15. század végi nagyszombati eset. Bár Nyugat-Európában a 16. századtól nagyjából eltűntek, Kelet-Európában hullámzó intenzitással egészen a 20. századig jelen voltak a zsidók elleni vérvádak.⁴⁰

A vérvád működésének modelljét is megalkotta Kende az újkori vérvádak vizsgálataiban. Az első elem a tudat alatti szinten létező félelem, mely közösségi (passzív) tudás szerint idegenek rituális gyilkosságokat követhetnek el. A második elem ez a tudás aktivizálódik, egyfajta tömegpszichózis szükséges hozzá. A felfokozott lelkiállapotot a zsidó vérvádak esetében rendszeresen a húsvét okozta, a középkorban egyes helyeken a passiójáték részei lettek a vérvádak. A harmadik elem a rituális gyilkosságokról szóló (ál)tudományos irodalom. Ahhoz, hogy az előítéletből ügy (eset) legyen mindig kell egy fajta aktivizáló elem. Olyan emberek játsszák ezt a felfokozó szerepet, akiknek jelentős az esetben elfoglalt pozíciójuk, ebből fakadóan a társadalomban is. Jellemzően értelmiségiek, akik a „tudományos” irodalom által felvértezett tudással a tanúknak „segítenek” emlékezni, így az ügyet irányítani.⁴¹

III.2. Vidéki társadalom

A jobbágyszabadítás és az ösiség eltörlése, valamint a jog előtti egyenlőség megalapozta a magyarországi kapitalista fejlődést. Azonban ez a fejlődés a magyar agrártársadalomban úgy zajlott, hogy a paraszti és nemesi származású rétegeket egymással szembeállító, elkülönítő tényezők fennmaradtak. Ezt az 1945-ig használatos „paraszti” és „úri” jelzők használata is jól mutatja.⁴² A következőkben röviden az agrártársadalom rétegeit a földbirtokaik nagysága szerint csoportosítva tárgyalom.

Az arisztokráciát a jobbágyszabadítás negatív módon érintette, azonban gazdaságuk átalakításával, modernizálásával stabilizálni tudták helyzetüket. A 19. század második felétől az arisztokrácia tőkén keresztül bekapcsolódott az iparba, kereskedelembe, bankszférába, azonban jövedelmeik nagy része a földből származott. A

---

⁴⁰ Kende T.: Vérvád i. m. 33–43.

⁴¹ Kende T.: Vérvád i. m. 25–127.

⁴² Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1850–1914 között. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Bp. 1998. 165.

kiegyezés utáni politikai szerepük csökkent, de a tőlük függő rétegek felett továbbra is közvetlen uralmat gyakoroltak (nagybirtok személyzete, bérlők, napszámosok). Az arisztokratákon kívül a nagypolgárság egy része is vásárolt nagybirtokokat, melyek egyrészt státusszimbólumként működtek, másrészt gyáraik alapanyagának termeléséhez is használhatták.⁴³

A középbirtokosok többsége a nemességhez tartozott, ők voltak az igazán nagy vesztesei a jobbágyfelszabadításnak. Ugyanúgy elvesztették a robotmunkát, természetbeni járadékokat, adómentességet, mint a nagybirtokkal rendelkezők, azonban a középbirtokos nemesek jelentős része kevés tartalékkal rendelkezett, a vállalkozói magatartásra nem voltak képesek átállni, és a csődhelyzet ellenére ugyanúgy folytatták „úri” életmódjukat. A modernizálódás során megnövekedett államapparátus, valamint a kiegyezés utáni megyei közigazgatás és politika jelenthetett számukra némi megoldást.⁴⁴ Az anyagi helyzet leromlása ezeket a rétegeket a tőke ellen fordította, mellyel a korszakban leginkább a zsidóságot azonosították. A közigazgatás legtöbb színterén való részvételüket és uralmukat használták fel érdekeik érvényesítésére.

Az agrártársadalom legnépesebb csoportja a parasztság, két jól elkülöníthető részre bontható. Egyrészt azok tartoztak ide, akik birtokuk mennyisége révén önállóan is el tudták tartani családjukat, másrészt azok a bérmunkából élők, akiknek vagy kevés a földtulajdona, vagy egyáltalán nem volt. A nagy arányban jelen levő földnélküliség okai között szerepel az egyenlő örökösödési elv, amely a telkek elaprózódásához vezetett. A kevés birtokkal, vagy földdel nem rendelkezők sokaságát az egyre növekvő népesség miatt az ipar nem volt képes felszívni. Az 1880-as évekre vált még súlyosabbá a helyzet, amikor a nagyobb építkezések – vasútépítés, folyószabályozás stb. – nagy része befejeződött, és ezzel párhuzamosan mezőgazdaság is egyre gépiesedett. A munkanélkülivé vált agrárproletárok egy része kivándorlásra kényszerült, a Magyarországon maradtak elégedetlenségét az agrárszocialista mozgalmak reprezentálták. Így is elmondható, hogy a 19. század végére a század közepéhez viszonyítva a birtokos parasztság számának aránya csökkent, viszont a nincstelenek aránya nőtt a teljes lakossághoz képest.⁴⁵ Az pedig elmondható, hogy az elszegényedés és a kiszolgáltatottság egyenes út a szélsőséges politikai eszmékhez.

---

⁴³ *Gunst P.*: A magyar agrártársadalom i. m. 169–174.

⁴⁴ *Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán*: Magyarország társadalma a 19. század második felében. In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Bp. 2005. 441–442.

⁴⁵ *Gunst P.*: A magyar agrártársadalom i. m. 179–182.

III.3. Tiszaeszlár a vérvád időszakában

Tiszaeszlár a 19. században Szabolcs megye nyugati részén fekvő, nagyobb városoktól messze eső község. A tiszai árvizek folyamatos fenyegetést jelentettek, így a 19. század folyamán az áradások hatására a folyótól egyre távolabb eső helyekre terjeszkedett a község. Tiszaeszláron három településrész alakult ki: Ófalu, Tótfalu és Újfalu.⁴⁶

A településen négy vallási felekezetnek volt számottevő híve, a római katolikus és református hívők anyaegyházát, míg a görög katolikusok és a zsidók fiókegyházat tudhattak magukénak. Gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a reformátusoknak és római katolikusoknak volt helyben lakó lelkészük, illetve plébánosuk, viszont a görög katolikusoknak és zsidóknak nem volt helyi „hivatásos” lelki vezetőjük. A 19. század folyamán a falu összlétszáma folyamatosan nőtt, ami részben a népszaporulatnak köszönhető, részben a bevándorlásnak. Részletesebb kimutatások – a népszámlálások alapján – a település demográfiai helyzetével kapcsolatban 1870-től állnak rendelkezésre. A római katolikusok száma folyamatosan növekedett – a bevándorlás miatt – 1870 és 1890 között, viszont a többi felekezethez tartozó népesség létszáma 1880-ra kissé visszaesett, amelyet az 1878-as árvíz és hólyagoshimlő-járvány is befolyásolhatott. A vérvád eset előtti 1880-as népszámlálás alapján Tiszaeszlár lakossága 2175 fő, melyből 840 fő római katolikus, 224 fő görög katolikus, 953 fő református, 138 fő izraelita vallású.⁴⁷

Az 19. század második felében a tiszaezlári társadalmi szerkezet is változásokon ment keresztül. A jobbágyszabadítás előtt készült nemesi összeírás 57 embert említett, ebből öt nemes földesúri birtokot tulajdonló családhoz tartozott. Az 1880-as évekre a nagybirtokkal rendelkezők közül kettő (Ónody, Kállay) kénytelen volt eladni a birtokát. A korábban taksás nemesi családok ugyanúgy kevés birtokkal rendelkeztek, mint a század elején, egyedül a Farkas nemzetséghez tartozók tudtak életképes birtokállományt felhalmozni.⁴⁸ Itt jegyezném meg, hogy a birtokától megválni kényszerülő Ónody Géza és a Farkas család tagja, Farkas Gábor mint Tiszaeszlár bírója a vérvádesetnél fontos szerepet töltött be.

---

⁴⁶ *Kövér Gy.*: A tiszaezlári dráma i. m. 25.

⁴⁷ *Kövér Gy.*: A tiszaezlári dráma i. m. 19–25.

⁴⁸ *Kövér György*: Performációk II. „Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyszabadítás után. *Korall* 27. (2007) 118–119.

Az 1870-ben birtokmegoszlásról készült feljegyzések azt mutatják, hogy 312 fő birtokolt 0–1 hold, 56 fő 1–5 hold nagyságú területet, ami ezt jelenti, hogy a (nagy részt) tiszaezlári népesség 86,59%-a birtokolta az összes terület 2,23%-át. A kis- és középbirtokosság a földterület 7,84%-át, a nagybirtokosság a 89,92%-át birtokolta. Ez a szélsőséges birtokmegoszlás azt mutatja, hogy a falu nagy része parányi földdel rendelkezett, bér munkával tudta csak keresni a mindennapi kenyerét.⁴⁹

III.3.1. Tiszaezslári zsidóság

Tiszaezsláron a zsidók lélekszáma a 19. század második felében nőtt jelentősen, 1849-ben még csak 29-en 1880-ban már 138-an éltek a községben, ami a település lakosságának 6,34%-át jelentette. A zsidó közösség a település minden részében jelen volt. Ófaluban a forgalmi gócpontokban telepedtek le, Tótfaluban épült meg a zsinagóga, – bár a község ezen a részén kevesebben laktak – Újfaluban elszórtan, a szegregációt mellőzve éltek.⁵⁰

A perben tanúként vagy vádlottként szereplő zsidók vagyonát részletesen felmérték, a javaik különbsége számottevő. A csak bútorral rendelkezőktől egészen a 10.000 Ft értékű ingatlan vagyonnal rendelkezőkig terjed a vagyoni skála. Tiszaezsláron 1870 és 1882 között zsidó kézen jelentős földbirtok-koncentráció zajlott le, ami főként Lichtmann Mór és Groszberg Leon nevéhez fűződött. Lichtmann Mór tekintélye volt talán a legjelentősebb a zsidók között, közösségen belüli viszályokban sokszor békítő szerepe miatt, valamint szegényebb és beteg hitsorsainak segítségét nyújtott. A konfliktusok eredete általában piaccal (pálinka ára) vagy gazdasági hatalommal (bérletek) állt összefüggésben. A községben természetesen nemcsak konfliktusok voltak jelen, a szokások, a zsinagóga központi elhelyezkedése is az összetartást szolgálta.⁵¹

III.3.2. Helyi konfliktusok

A helyi konfliktusok főleg a földbirtokok, az egyházak, helyhatósági választások, valamint az árvizek köré csoportosultak Tiszaezsláron. A következőkben két konfliktust emelek ki, melyek Solymosi Eszter eltűnése előtti években történtek.

Tiszaezsláron az 1870-es években két református és egy római katolikus felekezethez tartozó iskola működött. Az 1876-os árvíz után a község világi vezetősége úgy döntött, hogy a nehéz helyzetben levő három tanítót évi 160 forinttal támogatják a falu

⁴⁹ *Kövér György*: A tiszaezlári dráma. Bp. 2011. 113.

⁵⁰ *Kövér György*: Performációk I. „Zsidó társadalom” Tiszaezsláron a nagy per előestéjén. Korall 17. (2004) 9., 25.

⁵¹ *Kövér Gy.*: Performációk I. i. m. 26-27., 37.

költségvetéséből. A törvény szerint mivel egyházi iskolákról volt szó a község összes felekezetének bele kellett egyeznie a javaslatba. Lichtmann Jakab, az izraelita hitközség akkori elöljárója a döntés ellen panaszt nyújtott be a megyei közgyűléshez. Ennek hatására kivették Tiszaeszlár költségvetéséből az évi 480 forintnyi kiadást, azonban a község vezetése ebbe nem nyugodott bele többszöri nekifutásra sem. Eszlár vezetősége végül a belügyminiszterhez fordult, és megkapták az engedélyt a tanítók plusz kifizetésére. Lichtmann azért nem akart beleegyezni a plusz juttatásba, mert a református iskolák a nem református tanulók szüleitől tandíjon felüli jussot vártak el mondván, hogy ők nem járulnak hozzá a felekezeti iskola fenntartásához. Tehát Lichtmann Jakab saját hitgyülekezetének tagjait védte a diszkriminációtól.⁵²

A másik konfliktusos eset szinte közvetlenül a vérvád előtt történt a Tisza melletti községben. Helyhatósági választásokat tartottak Tiszaeszláron 1881. december 28-án, azonban fel kellett függeszteni az eseményt a résztvevők verekedése miatt. A nagy feszültség oka az eddigi bírói posztot betöltő Nagy Ferenc korrupciós botrányaihoz köthető, aki ugyan nem indult újra a bírói tisztségért, de a háttérben még szervezkedhetett. A huszársereg biztosította választásokat, végül 1882 januárjában tartották meg, ahol szoros győzelemben a református Farkas Gábor legyőzte a római katolikus Ailer Ferencet. A képviselőkből választott tisztségviselők vallási összetétele jól szimbolizálja a községben domináló református és római katolikus hívők számát.⁵³

III.4. Tiszaeszlári események a vérvádtól a végtárgyalásig

1882. április 1-jén a tiszaeszlári zsidók éppen a peszach előtti utolsó szombatot, Sabbat Hagadolt ünnepelték. A hagyomány szerint ez a zsidók egyiptomi rabszolgaságának utolsó szombatja, amely már a felszabadulás reményét hordozza.⁵⁴ A zsidó „nagyszombaton” nemcsak a közelgő nagy ünnepre készültek, hanem kántor- és metszőválasztást is tartottak, és ezt a két állást egy emberre szerették volna bízni, hiszen a kis hitközség többet nem engedhetett meg magának. Az ünnep és a sakterválasztás is több környékbeli érdeklődő zsidót vonzott a tiszaeszlári zsinagógába,⁵⁵ nem sejtve, hogy később egy országot megmozgató perben fognak részt venni vádlottként vagy tanúként.

A tiszaeszlári zsidók számára különleges napon egy Solymosi Eszter nevű, tizennégy éves, református vallású szolgálólány a késő délelőtti vagy kora délutáni órákban

---

⁵² *Kövér Gy.*: A tiszaeszlári dráma i. m. 233–241.

⁵³ *Kövér Gy.*: A tiszaeszlári dráma i. m. 243–247.

⁵⁴ *Hahn István*: Zsidó ünnepek és népszokások. Bp. 1997. 55.

⁵⁵ *Kövér Gy.*: A tiszaeszlári dráma i. m. 331–332.

eltűnt. A lány keresésére aznap délután indult gazdaasszonya, Huri Andrásné, édesanyja, Özv. Solymosi Jánosné, és testvére, Solymosi Zsófia is, de sehol nem találták. Anyja végül csak április 3-án jelentette be lánya eltűnését, Farkas Gábor bírónak.⁵⁶ Már ennél a bejelentésnél, bár igencsak homályos feltételezésként, de megjelenik a vérvád. Ennek a konkrét apropója az volt, hogy Scharf József, a tiszaezlári zsidó templomszolga Solymosinét aznap ezekkel a szavakkal vigasztalta: *„Ne búsuljon szomszédasszony, megkerül a lánya, csak valahova elbódorgott. Történt már ilyen eset Hajdu-Nánáson is, ott is elveszett egy gyerek, már a zsidókra kezdték ráfogni, hogy ők emésztették el, de azután csak hazajött a gyerek, valahol a zombékok közt aludt hosszú ideig.”*⁵⁷ A vérvád annyira köztudott volt, hogy Scharf talán azt feltételezhette, hogy a falubeleiknek is egyből eszébe jut a zsidók elleni vád. Ez a bejelentés, bár elsőre jelentéktelennek tűnik, hiszen a vizsgálatok csak májusban kezdődtek el, azonban fordulópontnak bizonyult. Solymosiné, ugyanis a zsidó templom átvizsgálására szeretne volna kérni a bírót, ám ő ezt hivatalból nem tehetette meg, így szorgalmazta, hogy a kétségbeesett anya a járási főszolgabíróhoz forduljon az eszlári zsidók elleni vádjával. Ez az a pont, ami előrevetítette, hogy az előítéletből és vádból ügy lett.⁵⁸

A következő egy hónapban nagy változások mentek végbe Tiszaeszlárom, ám erről feljegyzések nincsenek. Csak következtetni lehet, hogy mi volt annak az oka, hogy Solymosiné bizonytalan felvetéséből szilárd vád keletkezett. A leglényegesebb változás Scharf József, ötéves fia, által terjesztett pletyka, – az idő múltával, egyre inkább „horrorisztikusabb” szóbeszéd formájában – miszerint édesapja Solymosi Esztert becsalogatta a templomba, és több zsidó férfi jelenlétében egy metsző elvágta a lány torkát. Scharf Samu által hangoztatott történetnek több oka is lehetséges az adott helyzetben. Egyrészt a gyermek a körülötte zajló eseményekre reagál így, ami akár a valódi események történéseit is megvilágíthatják, vagy a kisgyereket kitanították erre a beszédre. Samu szavait többen is komolyan vették, Bary József vizsgálóbíró is elsőként hallgatta ki a kislányt. A kihallgatások első napján, május 19-én Bary indokoltnak tartotta – főként Samu beszéde alapján – Scharf József, annak tizennégy éves fia, Scharf Móric, az új sakter, Schwarz Salamon és még egy tiszaezlári zsidó férfi letartóztatását, így ők már szabadságuktól megfosztva tettek vallomást.⁵⁹

---

⁵⁶ *Kövér Gy.*: A tiszaezlári dráma i. m. 350–357.

⁵⁷ *Eötvös Károly*: A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége. I. Bp. 1904. 82.

⁵⁸ *Kende T.*: Vérvád i. m. 107–108.

⁵⁹ *Kövér Gy.*: A tiszaezlári dráma i. m. 357–377.

Az egész ügy szempontjából május 21-én éjjel született meg a legfontosabb, a végtárgyalás befejezéséig kitartó – vallomástétel, amely a többi őrizetbe vett embertől elkülönített Scharf Mórictól származott (Nagyfaluba vitték). Móric vallomásában testvéréhez hasonlóan a később sakternek megválasztott Schwarz Józsefet vádolta meg a lány nyakának elmetszésével. Samu beszédéhez képest viszont a többi szereplő részben változott, apját mint a lányt a gyertya levételre megkérő (zsidóknak szombaton tiltott a munkavégzés), azonban magánál a gyilkosságnál nem jelen levőnek írta le, magát pedig olyan szerepbe helyezte, aki a lány rituális kivégzését a templom ajtajának kulcslyukán keresztül látta. A vallomástétel során Móricra nehezedő lelki nyomásról maga a vallató is nyilatkozik a tárgyalás során. Később, a végtárgyalás után családjának bevallotta, hogy Nagyfaluban vallatói ijesztgették és testileg is bántalmazták.⁶⁰

Ezzel párhuzamosan az országban is kezdett ismertebbé válni a vérvád. A tiszzaeszlári római katolikus plébános már május 20-án a *Magyar Állam* nevű, klerikális, az antiszemitizmus témáját nem megvető napilapban megjelentetett egy olvasói levelet a tiszzaeszlári történetekkel kapcsolatban.⁶¹ Az áttörést az okozta, hogy Adamovics plébános nemcsak egy napilapnak, de Ónody Géának, a tiszzaeszlári születésű, nánási kerület országgyűlési képviselőjének is írt egy levelet, amelyben figyelmébe ajánlotta az ügyet. Ónody a történetet érdemesnek találta arra, hogy május 23-án röviden – a levélhez képest pontatlanul – összefoglalja azt az országgyűlésnek. Már másnap Istóczy Győző az ügy mellé állt, és felelősök előállítását kérte számon a bel- és igazságügyi minisztertől.⁶²

A legnagyobb lapok már május 28-án küldtek tudósítokat Tiszaeszlárra, köztük a *Pesti Napló*, a *Pesti Hírlap*, megjelent a régi balközéppárt *Egyetértés* és a függetlenség párti, Verhovay Gyula által szerkesztett *Függetlenség* is.⁶³ Óriási figyelem övezte a sajtóban a tiszzaeszlári eseményeket, rengeteg cikk született, amelyek sokszor ellentmondtak egymásnak, rendszeresen pletykákat közöltek, de a közvélemény meggyőzése miatt az események vizsgálatában résztvevők is adhattak „ötleteket” az újságíróknak.⁶⁴ Az antiszemita újságírás az események hatására nagyon megerősödött mind a megyei, mind az országos sajtóban, 1882. július 1-jén az antiszemita nyomtatványok elkobzásáról a belügyminiszter rendeletet adott ki. A pártok és a befolyásosabb politikai lapok a per során azonban nem hoztak le zsidó ellenes írásokat,

---

⁶⁰ *Kövér Gy.*: A tiszzaeszlári dráma i. m. 357–381.

⁶¹ *Kubinszky J.*: Politikai antiszemitizmus i. m. 91.

⁶² *Kövér Gy.*: A tiszzaeszlári dráma i. m. 397–398.

⁶³ *Kövér Gy.*: A tiszzaeszlári dráma i. m. 399.

⁶⁴ *Blutman László*: A rejtélyes tiszzaeszlári per. Bp. 2017. 187–196.

ugyanis ekkora már felléptek az egyre nagyobb tömegeket vonzó antiszemitizmus ellen.⁶⁵ A dualizmus korszakának jelentősebb vicclapjai közül csak a kormánypárti, izraelita származású szerkesztővel rendelkező, *Borsszem Jankó* lépett fel a vád ellen, míg a *Bolond Istók* és az *Üstökös* nyíltan a rituális gyilkosság megtörténte mellett álltak ki.⁶⁶

Móric vallomása után május második felében Nyíregyházán történtek széleskörű kihallgatások, de a nyomozás megakadt. Újabb fontosabb eseményre a nyomozás során június 18-án került sor, amikor Tiszadadánál előbukkant egy holttest, amely a többi Solymosi Eszterrel összefüggésben előkerült hullával szemben a legtöbb kérdést vetette fel. A holttestet rutén tutajosok vették észre a Tiszában. A vizsgálat során nem bizonyosodott be, hogy kié a holttest, azonban Eszter édesanyja szerint a halotton megtalálható ruha a lányáé volt. A hullán rituális gyilkosság nyomai nem voltak láthatóak, azonban a vizsgálat irányítói olyan „nyomokra” jutottak miszerint a hullát az eszlári és máramarosi zsidók csempészték, és öltöztették be Solymosi Eszter ruháival, hogy mentsek hittársaikat. A vádlottak nagy részéből veréssel és ijesztgetéssel végül vallomást is sikerült kihúzni, amit később visszavontak.⁶⁷

A végtárgyalásra 1883. június 19. és augusztus 3. között került sor Nyíregyházán. A perben három különböző kategóriába sorolták a vádlottakat. Gyilkossággal a metszőjelölteket, köztük a megválasztott Schwarz Salamont gyanúsították. Scharf Józsefet – talán a legismertebb vádlottat –, feleségét és még öt tiszaezlári zsidót gyilkosságban való bűnrészességgel ültettek a vádlottak padjára. Bűnpártolással hat embert gyanúsítottak, legtöbbüket a tiszadadai holtesttel hozták kapcsolatba. A vádlottakat a per során értelemszerűen több ügyvéd is védte, közülük a legfontosabb Eötvös Károly, Függetlenség párti politikus. Az ügyvédet 1882 nyarán kérte fel az Országos Izraelita Iroda, hogy védje a vádlottakat.⁶⁸ Eötvös híres – hét óra hosszan tartó – védőbeszédében rávilágított a tanúvallomások ellentmondására, a Tiszában talált holttestről alkotott orvosi vélemények eltérésére, Bary József vizsgálóbíró szakmai hibáira, és úgy általánosságban a vád erkölcsi, vallási lehetetlenségére.⁶⁹ ⁷⁰ Az ügyészség közvádlónak Szeyffert Edét nevezte ki, de szerepét ténylegesen nem töltötte be, tevékenysége hatalmas felháborodást keltett. A tárgyalás során Szeyffert többször segített hitelteleníteni a zsidók ellen tanúskodókat, és a

---

⁶⁵ Kókay György - Buzinkay Géza - Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Bp. 2001.150.

⁶⁶ Tamás Agnes: A tiszaezlári vérvád és a nyíregyházi per az élclapok hasábjain. In: Magyar Könyvszemle 2.2016.157-158.

⁶⁷ Kövér Gy.: A tiszaezlári dráma i. m. 440–441., 450.,496–501.

⁶⁸ Kövér Gy.: A tiszaezlári dráma i. m. 433.,437.,532.

⁶⁹ Kövér Gy.: A tiszaezlári dráma i. m. 554–556.

⁷⁰ Gonda L.: A zsidóság Magyarországon i. m. 154.

vádbeszédében szinte nyíltan elismerte, hogy a vádat alaptalannak tartja, valamint a vádlottak felmentését javasolta. Az ítélethirdetéskor senkinek nem okozott meglepetést, hogy az összes vádlottat felmentették, később másodfokon, és a királyi Kúrián kiegészítésekkel együtt helybenhagyták az ítéletet.⁷¹

III.5. A vérvád hatásai a vizsgálat idején

Az 1882 nyarától aktivizálódó antiszemita politikusok, élükön Istóczyval és Ónodyval, valamint a vérvádat folyton hasábjain tartó sajtótermékek nagyban befolyásolták a közhangulatot. Az országgyűlésben hat vármegye kérte az Oroszország felől érkező zsidók bevándorlásának korlátozását, valamint egy tapolcai gyűlésen petíciót hoztak létre, majd nyújtottak be a képviselőháznak az emancipáció visszavonásának követelésével. Az országgyűlés mindkét kérést elutasította.⁷² 1882 nyártól ország szerte több helyen voltak zsidóellenes megmozdulások, zsidók elleni atrocitások. 1882 júniusában Tiszalökön zsidó utazókat támadtak meg, egyiküket addig verték, míg azt hitték, hogy meghalt. A Pozsony megyei Nagymagyaron augusztusban közel 150 ember, Istóczyt éltetve, botokkal felfegyverkezve rendezett pogromot. A zsidókat megverték, házaikat és boltjaikat kifosztották. Pozsonyban többször is antiszemita plakátok jelentek meg, valamint zsidókat vertek meg az utcákon. Szeptemberben zavargások törtek ki, melyben több ezren vettek részt, csak a hadsereg bevetésével és statárium bevezetésével tudták kordába tartani az embereket. Októberben több rákospalotai zsidó kereskedést feldúlt egy csoport „le a zsidóval!” és „halált a zsidókra!” ordítással.⁷³

A következő nyáron, 1883-ban folytatódtak az erőszakos cselekmények. Még tartott a tisaeszlári per végtárgyalása, amikor Pozsonyban megint zavargások törtek ki, azonban hamar sikerült a rendbontást megakadályozni.⁷⁴ A pozsonyi hangulatot egy erősen antiszemitává váló német nyelvű pozsonyi lap, a *Westungarischer Grenzbote* befolyásolta 1880-as években. Ennek a lapnak az a Simonyi Iván volt az alapítója, aki országgyűlési képviselőként Istóczy elvbarátja lett.⁷⁵

---

⁷¹ Blutman L.: A rejtélyes i. m. 175–177., 56–57.

⁷² Katzburg, N.: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 130.

⁷³ Kádár Gábor – Vági Zoltán: Vérvádak, pogromok, zsidóellenes zavargások 1881-1885 között. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=143%3Avervadok-pogromok-zsidóellenes-zavargások-1881-1885-koezoett-&catid=15%3Atanulmányok#sdfootnote25anc, letöltés:2020.05.02.

⁷⁴ Kubinszky J.: Politikai antiszemitizmus i. m. 105.

⁷⁵ Csósz László – Fiziker Róbert: Vérvád és zsidókérdés a pozsonyi Westungarischer Grenzbote hasábjain 1882-ben. In: Tanulmányok a magyarországi zsidók történetéből.2019.

IV. A vérvád következményei

IV.1. Budapesti társadalom a dualizmus korában

Budapest nevét először Széchenyi említi meg a *Világban* (1831), mint Magyarország leendő fővárosát, azonban Pest, Buda és Óbuda egyesítésére csak 1873-ban, a kiegyezés után adódik lehetőség. Az addig különálló városrészek egyesítése alapjául szolgált annak, hogy igazi nagyvárossá fejlődése során a századfordulóra közép-európai világvárossá váljék.⁷⁶

A főváros népessége 1869-ben – Pesten, Budán, Óbudán együttesen – 280.000 volt, ám 1880-ra a lakosság száma 100.000 fővel növekedett, míg a századfordulóra meghaladta a 730.000 főt. Az 1870-es évek közepéig a nagymértékű növekedés szinte kizárólag a bevándorlásnak tulajdonítható, melyet jól mutat az is, hogy 1880-ban tíz fővárosi közül csak négyen születtek Budapesten. A bevándorlók elsősorban főváros körüli településekről, illetve a Felvidékről, másodsorban a Dunántúlról, valamint cseh és osztrák területekről érkeztek. A betelepülés leginkább Pestet érintette a nagyobb számú munkalehetőség miatt. A nők cselédként, a férfiak többnyire gyári és alkalmi munkásként tudtak elhelyezkedni. Csehországból és Ausztriából azonban szakképzett iparosok is érkeztek a fővárosba.⁷⁷

Budapest urbanizációja európai mércével is szembetűnő, azonban a növekedés üteme akár erőltetettnek is nevezhető, melyet a város zsúfolt térbeépítése is mutat. A fővárosnak nincs kitüntetett központja, a pesti oldalon alig vannak tágas terek és zöldterületek. Helyette a lakosság többségének zsúfolt lakóházakban kellett élnie, ezenkívül raktárakból és műhelyekből állt a város. A rohamos területi terjeszkedés is leginkább csak gyártelepeket kebelezett be.⁷⁸

A főváros lakosságának abszolút többségét a bérmunkások tették ki, akik nagyrészt ipari, gyáripari munkások, valamint hajadon cselédlányok voltak. Mindkét csoportban, de főleg a gyári munkások körében jellemző a felvidéki, gyakorta szlovák származás. A cselédek számának növekedése a korszakban azt is mutatja, hogy a polgári réteg igényei is nőttek. A polgárság egyes rétegeinek életmódja és lehetőségei között hatalmas különbségek állhattak. A polgári réteg nemcsak vertikálisan, de horizontálisan megosztottá

---

⁷⁶ Gyáni Gábor: Budapest története 1873-1945. In: Szerk. Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Bp. 2000. 127–129.

⁷⁷ Gyáni G.: Budapest története i. m. 142–143.

⁷⁸ Hanák Péter: Kert és Műhely. Bp. 1999. 34.

vált aszerint, hogy izraelita-e. A társadalmi átrétegződés folyamata az elitet sem hagyta érintetlenül. A leginkább szembetűnő jelenség körükben, hogy a hagyományos, főként németajkú vagyonos polgárság számaránya csökken, míg a zsidóké növekszik. Az elit stabil magját azok az arisztokraták képezték, akik a budapesti politikai, és társasági élet megélénkülése miatt költöztek a fővárosba.⁷⁹

IV.2. Budapesti zavargások 1883 nyarán

A tizaeszlári események, melyek több mint egy évig tartották lázban az országot nem zárultak le az augusztus 3-i, minden vádlott számára felmentést hozó ítélettel, ahogy azt a pozsonyi zavargásoknál már említettem. A következő állomása a tömegzavargásoknak a főváros lett, majd innen terjedt tovább az ország több településére.

1883. augusztus 7-én Scharf József feleségével és fiával, Móriccral együtt Budapestre érkezett, majd a Fehér Hattyúba foglalták el szállásukat. Bary szerint a szálloda ajtaján kitett plakátról értesülhettek a pesti járókelők, hogy Scharfék a Kerepesi úton fogják tölteni az éjszakát, azonban az is lehetséges, hogy a tizaeszlári család pályaudvarra érkezésekor terjedt el a hír.⁸⁰ Mindenesetre a szálloda közelében egyre több báméskodó ember csoportosult, azonban Scharf József és családja már nem a Fehér Hattyúban tartózkodott, hanem az Izraeliták Országos Irodájába látogattak, hogy megköszönjék a per alatt nyújtott anyagi támogatást.⁸¹ Ezután a Városligetbe és az állatkertbe mentek, azonban szálláshelyük felé hajtván, jobbnak látták, ha egy ismerősüknél húzzák meg magukat.

Este 7 óra után már tömeg kezdett kialakulni a Fehér Hattyú Szálloda körül, hogy lássák a híres, hírhedt család tagjait. A viszonylag nyugodt várakozás hamar megszűnt, többen „Éljen Istóczy!” felkiáltásokkal, a szálló ablakainak bedobásával üzték el unalmukat. A kivonuló rendőrök először békésen próbálták a tömeget feloszlatni, azonban a hangulat fokozottabbá válása miatt erősítést hívtak. A lovas rendőrök előtt az emberek a szomszédos utcákba menekültek, végül a heves záporosó miatt tűntek el az utcáról.⁸²

Másnap a sajtó egy része (például *Magyar Állam, Függetlenség*) a rendőrséget hibáztatta az események elfajulása miatt, ugyanis a közbeavatkozást túl agresszívnek vélték. Talán ez is hatással lehetett arra, hogy a rendvédelem ezen a napon megkésvé reagált a zavargásokra. A Hattyú bérlője, Weingruber kora este küldte fiát a

⁷⁹ Gyáni G.: Budapest története i. m. 165–172.

⁸⁰ Kövér Gy.: A tizaeszlári dráma i. m. 612–613.

⁸¹ Sándor Tamás: „Zsidókravall” Budapesten – az 1883-as antiszemita jellegű zavargássorozat a korabeli sajtó tükrében. Magyar Könyvszemle 1. 2009. 68.

⁸² Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 68–69.

főkapitányságra, hogy rendőröket kérjen a szállóhoz elővigyázatosságból, azonban nem vették komolyan a kérést. Negyed 9 körül a folyamatosan növekvő tömegben elszabadultak az indulatok, és betörték a szállóba, menekülésre kényszerítve a vendégeket. A vendéglő mozdítható részeit szétzúzták, viszont a rombolásnak még nem volt vége. A szomszédos – leginkább zsidó kézben lévő – üzleteket is ostrom alá vette és fosztogatni kezdte a tömeg óriási károkat okozva bennük. Ezenkívül még 152 gázlámpát is megrongáltak, így elrejtve magukat a rendőrség elől.⁸³

Thaisz Elek rendőrfőkapitány csak 9 órakor hívta a rendőröket és a katonákat a helyszínre. Az ügyben utólag számon kérték, viszont az eseményeket elbagatellizálta, és a felelősséget másra hárította. A rendőrség késlekedése azért is nagyon kínos, mert a szálló és a rendőrkapitányság pár száz méterre feküdt egymástól.⁸⁴

Augusztus 8-ból tanulva a rendőrség és katonaság keményebb lépéseinek köszönhetően nem ismétlődtek meg az ezt követő napokban hasonlóan súlyos események. Röviden azonban szót kell ejteni az augusztus 14-ig jelenlevő feszült légkőről, kisebb zavargásokról.

Augusztus 9-én már reggel 6 órakor tömeg gyűlt össze a Kerepesi úton, a rendbontást két századnyi katona akadályozta meg. A késő délutáni órákban – Thaisz rendőrkapitány csoportosulást tiltó rendelete ellenére – a kíváncsiság utcára vonzotta az embereket, több ezren érkeztek a Kerepesi út környékére a külvárosból. A Rókus kórház előtti téren a lovasságot megdobálták, válaszul egy felügyelő levegőbe lőtt, ami szétoszlatta a tömeget. A szomszédos utcákba menekülők szétoszlatására a katonáknak kardot kellett rántani, és lapjával verni a zavargókat, hogy végül újra rend legyen. A következő három napban nagyobb zavargások nem történtek, azonban többször is rálöttek rendőrökre, amelyek rendszerint nem találtak. Augusztus 13-án a külvárosban egy pékműhelynél volt komolyabb rendbontás, ahol a katonaságnak be kellett avatkozni, míg 14-én már a kisebb csoportosulásokat is szétkergette a rendőrség, ezzel lezárva a pesti zavargásokat.⁸⁵

Mielőtt rátérnék a tömeg alkotóira, érdemesnek gondolom kicsit jobban bemutatni a tömegmegmozdulások kiindulópontját, a Fehér Hattyú Szállót. A fogadó egyes adatok szerint 1806-tól, más adatok szerint 1818-tól működött a Kerepesi út elején.⁸⁶ A Fehér Hattyú a reformkorban még a vásároló népeknek szolgált szállásként, idővel elismert

⁸³ Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 70.

⁸⁴ Kövér Gy.: A tisztaeszlári dráma i. m. 618–620.

⁸⁵ Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 72–74.

⁸⁶ Saly Noémi: Két vendégszerető magyar úr. Kortárs 11. 2013.

szállodává vált, még Kossuth Lajos is megszállt a szabadságharc alatt egyes források szerint. Igazi felvirágzása a Glück család tulajdonába kerülésekor kezdődött 1860 körül. Glück Károly az épületet olykor bérlőknek is kiadta. Ez történt 1880-tól is, amikor az általunk már megismert Weingruber Ármin bérelte a szállót, és a zavargásokkal ismertté vált a fogadó. Az 1883-as események még nem jelentették a Fehér Hattyú végét, Glück Frigyes alatt a főváros népszerű szállodájává vált. Glück Frigyes halála után nem sokkal, 1935-ben azonban az épületet elbontották.⁸⁷

Visszatérve a zavargásokhoz nézzük meg, hogy kik alkották a tömeget. Sándor Tamás a letartóztatottokról és sérültekről létrehozott listája szerint vont le következtetéseket a zavargások társadalmi összetevőire. A listán 225 ember több-kevesebb személyes adata szerepel, míg a tömeges zavargásokban naponta eltérő számú, eltérő indíttatású emberek száma több ezer is lehet. Mindenképp le kell szögezni, hogy a tömeg nagy részét kíváncsiskodók tették ki, és csak pár százan lehettek azok, akik aktívan részt vettek a rendbontásban.⁸⁸

A zavargássorozatnak nem volt halálos áldozata, dokumentáció 19 sebesültről maradt fent, akik közül négy volt rendőr, és nagyrésztük könnyebb sérüléseket szenvedett. A 206 őrizetbe vett között csupán egy nő található, ami annak a jele, hogy a nők leginkább kíváncsiságból voltak jelen. 185 ember életkorát dokumentálták, ebből kitűnik, hogy a résztvevők több mint kétharmada 30 év alatti, sőt egyharmaduk 20 év alatti. A származásról 83 egyén adata maradt fenn, Felvidékről származók aránya 36,1%, míg az előállítottak csupán 24,1%-a származott Budapestről vagy környékéről. A magas felvidéki arány magyarázata az, hogy 80%-uk cselédként, napszámosként vagy ipari munkásként dolgozott. A 198 főről meglévő foglalkozást érintő statisztikák szerint az őrizetbe vettek több mint fele iparban dolgozott, ezen belül a csoport kétharmadát inasok vagy segédek teszik ki. A 198 ember több, mint 30%-a „különféle foglalkozású”, ami nagyrészt napszámosokat jelentett, a többi őrizetbe vett leginkább kereskedelemben dolgozott. Családi állapotra vonatkozóan kevés adat áll rendelkezésre, azonban valószínűsíthető az egyedülállók nagyobb aránya a kor és a származás miatt is.⁸⁹

A nem budapesti születésűek nagy aránya egyrészt magyarázható azzal, mert a teljes foglalkoztatható népesség körében számszerűleg többen voltak, – amint azt fent is

---

⁸⁷ *Katona Csaba*: Budapest legrégebb szállodája. Népszabadság, 1999. július 20.

⁸⁸ *Sándor T.*: „Zsidókravall” i. m. 75–76.

⁸⁹ *Sándor T.*: „Zsidókravall” i. m. 77.

említettem – másrészt kevesebb kötődésük volt a fővároshoz, többségében nem volt családjuk és foglalkozásukból kitűnik bizonytalanabb egzisztenciális helyzetük is.

Érdekes adat, vagy inkább meg nem lévő adat a rendbontásért előállított emberekkel kapcsolatban, hogy felekezeti hovatartozásukat csak 12 személy esetében említették meg, tehát nem tartották fontosnak. Tehát a zavargásoknak nem a vallási komponense volt az elsődleges. Ezt bizonyíthatja az is, hogy (nem antiszemita) sajtóban több helyen is megjelent hír a zsidók fosztogatásban betöltött szerepéről.⁹⁰

A zavargások utáni tárgyalások során a vád folyamatosan azt sejtette, hogy a tömeges megmozdulások hátterében valamilyen konkrét szervezőerő áll.⁹¹ Ennek ellenére azt láthattuk, hogy az első napon csupán kíváncsiság vonzotta az embereket a Fehér Hattyúhoz, hogy lássák a Scharf családot. Erőszakos cselekmények csak augusztus 8-án jelentek meg igazán, ekkor harapóztak el leginkább az indulatok, és a rendőrök tétlensége miatt gátlástalan fosztogatásba kezdhetett a csőcselék. A letartóztatottak adataiból és az eseményekből tehát arra lehet következtetni, hogy a tömeg először a zsidók miatt mozdult meg, azonban a későbbiekben a zavargások ezen árnyalata elhalványulni látszott. A rendőrség szerint a zavargásokban aktív tömeg nem egy konkrét rendezőelv szerint cselekedett, a sajtóban viszont megjelentek az antiszemitákra, valamint a szocialistákra mint szervezőerőre vonatkozó híresztelések. A tömegben bár előfordultak Istóczy Győzöt és Verhovay Gyulát életető jelszavak, ám ezek nem terjedtek át az egész tömegre. A sajtó azért következtethetett a szocialista rendezésre, mert az őrizetbe vettek túlnyomó többsége valamiféle munkásként dolgozott, illetve nagy arányban megjelentek külföldről és Felvidékről származók, ahol a szocialista vonásokkal rendelkező mozgalmaknak már nagyobb hagyományai voltak, mint Magyarországon.⁹²

A zavargásokkal a főként alsó társadalmi osztályokból származó tömeg nem tudott semmilyen konkrét eredményt elérni, a pár napig tartó félelemkeltésen kívül. Mindenesetre a cselekmények mögött ott húzódnak a feszültségeik levezetése, a szociális létbizonytalanság, a figyelemfelkeltés, és az anyagi haszonszerzés vágya is.⁹³

A fővárosi hangulat az ország más területein élőkre is nagy hatással volt. Először Sopronban, majd az ország egyéb részein is zavargások törtek ki, főleg Észak-Magyarországon, és Nyugat-Magyarországon jelentek meg nagyobb számban. A hatóságok egyre keményebben léptek fel az atrocitásban résztvevőkkel szemben, egyrészt

---

⁹⁰ Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 77.

⁹¹ Kövér Gy.: A tiszzaeszlári dráma i. m. 618–620.

⁹² Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 78.–79.

⁹³ Sándor T.: „Zsidókravall” i. m. 79.

a rend, másrészt a rendszer szilárdága miatt, ugyanis az alsóbb társadalmi rétegek mozgólódása félelemmel tölthette el a felsőbb néprétegek tagjait.⁹⁴

IV.3. Az Antiszemita Párt

Istóczy Győző 1882-ben ott hagyta a Szabadelvű Pártot, bár ez nem volt előzmény nélküli. Összetűzésbe keveredett zsidó párttársával, Wahrmann Mórral, ami erőszakosságig fajult, mivel Istóczy volt a kezdeményező, pártja kizáratására tett javaslatot, amit ő a kilépéssel előzött meg.⁹⁵ Istóczy így párton kívülként folytatta országgyűlési munkásságát.

1882 szeptemberében megrendezett drezdai kongresszus fontos pontja a magyarországi antiszemita mozgalom fejlődésének is. A magyar küldöttség népszerűvé vált az antiszemita kongresszuson, ugyanis Istóczy fogalmazta meg a tanácskozásról kiadott hivatalos közleményt, valamint Ónody nagy sikerű előadást tartott a tiszaezlári perről. Haza térve, sikereiken felbuzdulva keresztény védegyleteket és más szervezeteket, egyesületeket hoztak létre az ország több pontján. 1883-ban több fontosabb esemény is elvezetett ahhoz, hogy létre tudott jönni az Antiszemita Párt. Első lépésként több függetlenségi képviselő is kilépett pártjából a zsidókra vonatkozó nézeteikre hivatkozva, így megalapozva az új párt összetételét. A második lépés az volt, hogy a *12 Röpiratban* megjelent „Az elzsidósodott Magyarország” című cikkért bíróság elé állították Istóczyt, bár a cikk írásának felelősségét ő csak magára vállalta a valódi író helyett. Az esküdtszék nem találta bűnösnek Istóczyt „vallásfelekezeti elleni izgatásban”, ebből az antiszemiták azt a következtetést vonhatták le, hogy a mozgalmuk jogos és törvényes. A harmadik lépés a tiszaezlári per lezárása után kezdődött országos zűrzavar, melyben az antiszemitizmus magyarországi létjogosultságát is beleláthatta Istóczy. Így 1883. október 6-án létrejött az Antiszemita Párt, mely ügyeinek intézésére négytagú bizottságot hoztak létre: Istóczy Győző, Simonyi Iván, Ónody Géza és Széll György személyében.⁹⁶

A párt első megmérettetésén 1884-ben kis párthoz képest jelentős sikereket ért el, 17 képviselője ülhetett be a képviselőházba. Az antiszemita képviselők többségét az ország középső, szinte tisztán magyar lakta részeken, és néhány szlovák, német lakta területen szavazták meg. Bár nagy súlyuk nem volt az országgyűlésben, azt mégis elérték, hogy törvényjavaslataikkal, felszólalásaikkal állandó téma legyen, és egyáltalán létezzen a

⁹⁴ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 136.

⁹⁵ *Katzburg, N.*: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 139-140.

⁹⁶ *Kubinszky J.*: Politikai antiszemitizmus i. m. 145-156.

zsidókérdés. 1885-ben a párton belül szakadáshoz vezetett a közjogi kérdés, míg Istóczy egyetértett a kiegyezéssel, addig többen inkább a Függetlenségi Párthoz húztak. Az 1887-es választáson még együtt tudtak indulni az antiszemiták, így 11 képviselőjüket választották meg, azonban az 1890-es évek elején megszűnt az Antiszemita Párt.⁹⁷

V. Pedagógiai háttér

V.1. Törvényi keret

Ebben a fejezetben a tisztaeszlári vérvád társadalmi körülményeinek feldolgozási lehetőségét fogom vizsgálni középiskolás tanulók számára. Ehhez legelőször tisztáznunk kell azt, hogy a Nemzeti alaptanterv, illetve a kerettanterv milyen lehetőségeket ad arra, hogy megismerkedjünk mélyrehatóbban ezzel a témával. Felmerülhet a kérdés, hogy melyik NAT-tal érdemes foglalkozni: a jelenleg is használatos, 2013-ban hatályba lépővel, vagy a 2020 szeptemberében bevezetni kívánttal? A két tanterv alapján a legáltalánosabb következtetésekre akkor juthatunk, ha mindkettőt megvizsgáljuk.

A 2012-ben kormányrendeletként kiadott, 2013-ban bevezetett NAT ezt írja a középiskolai történelemtanításról: *„A 9–12. évfolyamokon a tanítás a forrás- és tevékenység-központú tananyag-feldolgozásra épül. Ennek keretében a diákoknak meg kell ismerkedniük a történelmi múlt különböző forrásainak (szöveges, képi, audiovizuális) általános jellemzőivel, feldolgozási szempontjaival, továbbá képesnek kell lenniük arra, hogy a különböző típusú forrásokban meglássák a szerzők nézőpontját. Kiemelt szerephez jut a problémaközpontú és elemző tanítás is, amely a történelmi helyzetek, illetve a napjainkban felmerülő problémák, jelenségek történeti gyökereinek megértését segíti.”*⁹⁸ Ezek alapján a kerettanterv a dualizmus témakörére vonatkozóan így fogalmaz: *„[...] Látja a kiegyezés hosszú távú hatásait Magyarország fejlődésére, mely folyamatban a hazai zsidó polgárság kiemelkedő szerepet játszott. Felismeri, hogy a dualizmus korában a magyar sajtó a modernizálódó magyar állam negyedik hatalmi ágává alakult. [...] Tud jeleneteket elbeszélni, erkölcsi kérdéseket felvető élethelyzeteket felismerni és bemutatni.”*⁹⁹

---

⁹⁷ Katzburg, N.: Fejezetek az újkori zsidó i. m. 138.

⁹⁸ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. 10708.

https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf, letöltés: 2020.máj.05.

⁹⁹ 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről. https://kerettanterv.oh.gov.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html, letöltés: 2020.máj.05.

A 2012-es Nemzeti alaptantervben tehát a források használata kerül középpontba a tananyag feldolgozásának szempontjából, amelyen keresztül könnyebb lehet az adott történelmi eseménnyel való azonosulás, illetve a korszak problémáinak azonosítása és megértése. A kerettantervből kiemelt részben láthatjuk, hogy a dualizmus témakörében kiemeli a zsidó polgárosodás fontos szerepét. A kötelező témák felsorolásánál megjelenik a zsidók emancipációja, valamint a szegregáció és a bűnbakkeresés is.¹⁰⁰ A fejlesztési követelmények kritikai gondolkodás pontjánál példaként hozza fel a tiszaezlári vérvádat. Ennek hatására a 2012-es kerettantervhez kialakított, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, valamint a Nemzeti Tankönyvkiadó által kiadott tankönyvekben a tiszaezlári események tananyagként is szerepelnek. A dualizmus témaköréhez előírt 16 órás időkeret sajnos elég szűkös, ahhoz, hogy igazán mélyrehatóan, az általam lent vázolt terv szerint megvalósuljon a vérvád társadalmi környezetének vizsgálata, azonban a feladat átszabásával ez is áthidalható lenne.

A 2020-as NAT így fogalmaz a középiskolai történelemtanításról: *„A történelemtanulás elsősorban a narratív megismerésre épül: történetek, leírások, sémák és interpretációk egymásra rakódása és kölcsönhatása révén fejlődik a tanuló történelmi tudása. Míg az általános iskolában történetek elbeszélése az elsődleges, a középiskolai történelemtanulásban előtérbe kerül a történelmi források feldolgozása és értelmezése, ami segíti a problémamegoldó, elemző gondolkodás fejlődését, a történelmi szemléletmód kialakulását. [...] A helyi tanterv alapján a tanár a kerettantervből évente két témát mélységelvű feldolgozásra jelöl ki, amelyre több idő, a javasolt időkereten felül összesen további 6–10 óra tervezhető. [...]”*¹⁰¹

A 2020-as Nemzeti Alaptanterv jobban hangsúlyozza az ismeret-központúságot, és kevésbé a forrásközpontú történelemtanítást, mint az előző, azonban itt is megjelenik egyik fő célként a középiskolás korosztálynál. Bár a NAT 6-10 órát ír a két mélységelvű téma feldolgozására, a kerettanterv a 11-12. évfolyamra vonatkozóan 12-16 órát határoz meg. Ebben a kerettantervben a dualizmusra 15 óra jut, és kötelező altémaként jelölik a zsidó emancipációt, és fejlesztési feladatként a zsidóság szerepét a polgárosodásban, viszont itt nem esik szó konkrétan a tiszaezlári vérvadról.¹⁰² A 2020-as NAT által írt kerettanterv a

---

¹⁰⁰ 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről. https://kerettanterv.oh.gov.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html, letöltés: 2020.máj.05.

¹⁰¹ 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. 345. <https://magyarokozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8da918a399a0bed1985db0f/megtekintes>, letöltés:2020.máj.05.

¹⁰² 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók.

dualizmus témakörére sajnos még kevesebb tanórát hagy, azonban a mélységelvű feldolgozásra kijelölt idő által teret ad annak, hogy az alább vázolt feladatok valójában, iskolai keretek között is megvalósíthatóvá váljanak.

V.2. Kidolgozott feladatok

Az oktatásban megkezdődött módszertani újítások alapvetése, hogy a tevékenységet, az élményszerűséget és a tapasztalatokon alapuló ismeretszerzést előtérbe állítják. Az általam kidolgozott feladatok elkészítése is ilyen alapokkal indult, célként pedig a minél több kompetencia fejlesztése fogalmazódott meg.¹⁰³

Mindegyik feladat hasonló alapokról indul, ugyanis az első tanórán a diákok a zsidóságról tanultakat elevenítik fel egy teszt (1. melléklet) kitöltésével, majd közös megbeszéléssel. Ezután a zsidók 1867-es emancipációját és a tiszaezlári vérvádat is mindenképp be kell mutatni ahhoz, hogy a diákok előzetes tudása megfeleljen a következő órák feladatainak.

V.2.1. Bírósági tárgyalás

Drámapedagógiai módszerként alkalmazható a bírósági tárgyalás lefolytatása a történelem órán. A drámapedagógiai módszerek alkalmazása a történelemtanításban kézen fekvő lehet a drámai események sorozata miatt, amelyek végigkísérik az emberiség történelmét. A drámapedagógiában alkalmazott módszerek olyan kulcskompetenciákat fejleszthetnek hatékonyan, mint a kreativitás, alkalmazkodóképesség, önismeret, önbizalom és a konfliktus kezelésének képessége.¹⁰⁴

A bírósági tárgyalás alkalmazásának az is nagyon fontos eleme, hogy élethűen rendezzük meg a tanulási folyamatot. Így akár polgári eljárásokon alkalmazott keretet is alkothatunk, vagy a büntetőper formáját is alkalmazhatjuk.¹⁰⁵ A módszernek lényeges eleme, hogy egy valós helyzetet ragadunk meg, amit a tanulók máskor is hasznosíthatnak az életben.

A jelen esetben ez a bírósági tárgyalás egy közel 140 éve történt esemény megelevenítése. A tanulók azokat az eseményeket ismerik, amelyek Solymosi Eszter eltűnésétől egészen a végtárgyalásig történtek, valamint a szereplőjük által tárgyaláson

---

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf,
letöltés:2020.máj.05.

¹⁰³ *Miltényi Miklós*: Játékos módszerek a történelemtanításban. Iskolakultúra 4. (1992)

¹⁰⁴ *Szajkó Otília*: A drámajáték lehetséges alkalmazási területei a történelemórán.

<http://www.tani-tani.info/084szajko>, letöltés: 2020.máj.05.

¹⁰⁵ *Knausz Imre*: A tanítás mestersége. Miskolc 2001. 31.

képviselt álláspontot. Igyekeztem úgy összeállítani ezt a feladatot, hogy az esetről elhangzott információk a kutatásoknak megfeleljenek, de ne túl mélyen menjünk bele a témába, hiszen akkor könnyen „elveszhetnek” a munkában a diákok.

Ez a feladat többek között abban különbözik a továbbiaktól, hogy iskolai körülmények között is ki tudtam próbálni ebben a tanévben, így az ehhez kidolgozott szereposztás (2. melléklet) is egy konkrét létszámú osztályra van szabva, azonban ez nem azt jelenti, hogy ne lehetne bővíteni a szereplők körét.

A bírósági tárgyalás lefolytatása két tanórát vett igénybe. Az elsőben tisztáztuk, hogy milyen keretek között fog megvalósulni a tárgyalás, párokba rendeződtek és kihúzták az általuk alakított szereplőt. A szerepbe helyezkedés elősegítéséhez képeket is mutattam az általuk megszemélyesített szereplőről, illetve Tiszaeszlárról is.

A tárgyalás menete a szerint folyt, ahogy elterveztem, a diákok aktívan részt vettek a feladatban, többen is tudtak azonosulni a szerepükkel, és azt egész hitelesen eljátszani. A tárgyalás végül úgy alakult, ahogyan az 1883-ban Nyíregyházán is, annak ellenére, hogy igyekeztem a lehető legkevesebbet elárulni a per folyamatáról.

V.2.2. A „Fehér Hattyú” lovagjai

Krúdy Gyula *A tiszaezlári Solymosi Eszter* című regénye először 1931-ben – majdnem ötven évvel a tiszaezlári események után – 101 folytatásban jelent meg a *Magyarország* című napilapban. Az egykori – Krúdy idejében nehezen elérhető – sajtóbeszámolókkal mellett, Eötvös Károly 1904-ben kiadott munkája, *A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége* állhatott mintaként.¹⁰⁶ Krúdy regényének bevezetője, *A „Fehér Hattyú” lovagjai* a tiszaezlári per ítélethirdetése után játszódik, amikor Scharfék Budapestre érkeznek, és – mint már azt összefoglaltam – még aznap este tömeges zavargások kezdődnek a fővárosban. Ez a történet szolgáltatja számomra az alapot és kerül a középpontba az általam kidolgozott két pedagógiai feladatnál.

A *„Fehér Hattyú” lovagjai* egy 50 évvel későbbi tudósításként felfogható irodalmi mű, melynek talán legfőbb problémája eseménytörténeti szempontból, hogy augusztus hetedikén és nyolcadikán történeteket egybemossa – bár ezt a hibát többen is elkövették.¹⁰⁷ Ennek ellenére kiváló alapanyagának bizonyulhat történelem órán ahhoz, hogy a zsidó emancipációt és következményeit, a dualizmus kori antiszemitizmust, illetve a korszak társadalmi problémáit feldolgozzuk a diákokkal.

---

¹⁰⁶ Simoncsics Péter: Krúdy Gyula tudományáról dokumentumregénye, *A tiszaezlári Solymosi Eszter művészete* kapcsán. In: *Múlt és Jövő*.1.2017.

¹⁰⁷ Kövér Gy.: *A tiszaezlári dráma* i. m. 613.

Az első, fentiekben vázolt „alapórát” olyan módon kell megszervezni a következő két feladat érdekében, hogy röviden a perről és a tárgyalás utáni zavargásokról is szó essen. Házi feladatként adnám ki a Krúdy mű elolvasását, amelyhez az általam megadott szempontok (3. melléklet) szerint vázlatot készítenek a diákok, így elérve azt, hogy a szöveget valóban értelmezni tudják.

A második órán, A „Fehér Hattyú” lovagjainak közös megbeszélése során feltétlenül ki kell térni a megadott szempontokon kívül arra, hogy a mű mennyire tekinthető hiteles forrásnak. Fontos tisztázni azt is, hogy Krúdy művében kiemelt emberek leginkább a résztvevők „típusait” tükrözik, és nem feltétlenül vett részt például minden pék az 1883-as zavargásokban. Az órán a művet is felhasználva megnéznénk még a dualizmus kori városi társadalom rétegeit, és ezen belül a zsidók szerepét.

Mindeddig a tanórákon jól megszokott módszereket használtuk, frontális előadás, közös megbeszélés, egyéni munka. Ahhoz, hogy a dualizmus kori zsidóság konfliktusos helyzetével, a magyar városi társadalommal, és annak problémáival kapcsolatos kérdések tisztázódjanak, érdemes egy összetettebb feladatokon keresztül feldolgozni az eddig tanultakat. Ennél a pontnál a két feladat elválik egymástól, akár külön is alkalmazhatóak.

A Krúdy műhöz kapcsolódó első feladat keretében egy empátiagyakorlattal és csoportmunkával közelítjük meg az adott témát. Az empátiagyakorlat egy drámapedagógiai módszer, amely abban támogatja a tanulókat, hogy tőlük kulturálisan, térben vagy más szempontból távol álló dolgokat közelről megértsék és megismerjék.¹⁰⁸

Az empátiát az adott helyzetben történelmi empátiának kell tekinteni nem pedig pszichológiainak, ami leginkább a közvetlen emberi kommunikáció során jön létre. A történelmi empátiában nyilvánvalóan erre nincs lehetőségünk, itt a képzelőerő és az intellektuális képességek kombinációja által, az adott szereplő nézőpontját próbáljuk felvenni, és ennek segítségével megérteni a cselekedeteit. Fontos hangsúlyozni, hogy az empátia megértésről szól, nem a személy cselekedeteinek az elfogadásáról, és nem is az együttérzésről.¹⁰⁹ Az empátiagyakorlat a gyerekek szociális készségeit fejleszti, amely a felgyorsult társadalmi átalakulás miatt egyre fontosabbá válik. A szociális problémák sikeres kezelésének fejlesztéséhez kamaszkorban a család, a barátok, az iskola és a társadalom is hozzájárulhat.¹¹⁰ A következő feladat módszertanilag tehát ennek a szociális

---

¹⁰⁸ Csuvár Bernadett: Empátiagyakorlat.

http://geogo.elte.hu/images/Empatiagyakorlat_Kulturak_Azsiaban.pdf, letöltés: 2020.máj.05.

¹⁰⁹ Knausz Imre: A múlt kútjának tükre. A történelemtanítás céljairól. Miskolc 2015. 31-32.

¹¹⁰ Sütőné Koczka Ágota: A szociális készségek fejlesztése kamaszkorban I. Új Pedagógiai Szemle 4-5. (2004)

kompetenciának a fejlesztését célozza meg elsősorban, megvalósítása két tanórát venne igénybe.

A feladat kezdetén a diákok kiscsoportokba rendeződnek, és minden csoport húz egy személyt a kalapból. A személyeket Krúdy művéből már a diákok ismerhetik: szállodatulajdonos, szállóvendég, rendőr, színházlátogató, színész, péklegény, bűnöző, bolttulajdonos. A csoport átgondolja egy kérdéssor segítségével (4. melléklet), hogy a kisorsolt személy az adott korban milyen ember lehetett. A cél, hogy a tanulók átérezzék a személy problémáit, élethelyzetét és megfejtse cselekedetei indítékait. A csoportokból a legrátermettebb embert kiválasztják, aki habitusa szerint eljátssza vagy válaszol a szerepéhez kapcsolódó kérdésekre, amit az osztály többi tagja tesz fel neki, hogy társai kitalálják a műből kit testesít meg a „színész”.

A közös munkának az is lényeges eleme, hogy a csoportok a szereplő megismertetésén és cselekedetei indítékainak reprezentálásán túl vitára készítse társait azzal kapcsolatban, hogy ők mit gondolnak egy másik szereplőről. Fontos, hogy lássák a történet által felvetődő erkölcsi kérdéseket és dilemmákat. Ahogy a 2020-as Nemzeti alaptanterv is megfogalmazza: *„A történelem tantárgy tanulása folyamán a tanuló számos olyan történettel, konfliktussal, dilemmával, emberi magatartással és sorssal találkozik és foglalkozik, amely nemcsak tájékozottsága, életismerete és gondolkodási képessége kibontakozásához járul hozzá, hanem erkölcsi és érzelmi fejlődését is szolgálja.”*¹¹¹

A másik feladat A „Fehér Hattyú” lovagjaihoz kapcsolódóan már egy kicsit specifikusabb lenne, ugyanis ezt ebben a formában csak budapesti vagy a főváros közelében fekvő iskola tanulói tudják megvalósítani. Ez egy várostörténeti séta szervezésére vonatkozó feladat, melyben a diákok játsszák az idegenvezető szerepét. A feladat megvalósítása 4 órát venne igénybe, ugyanis egy tanóra keretében kitalálják, hogy hogyan fogják lebonyolítani a sétát a csoportok, három óra alatt pedig megtartják az idegenvezetést és a hozzátartozó vetélkedőt.

A séta megtervezése az osztályra hárul olyan módon, hogy minden csoport kap egy épületet (egy kivétellel), mellyel Krúdy művében is találkozhatnak. Ezek a következők: Fehér Hattyú, Nemzeti Színház, Österreicher Kávéház, Zrínyi Kávéház, Orczy ház, Hatvani utcai főkapitányság, Rókus Kórház és a Kerepesi úti közlekedés a korszakban.¹¹²

---

¹¹¹ 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. 346.

<https://magyarokozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>,
letöltés:2020.máj.05.

¹¹² Olyan helyszíneket választottam, amelyekről az interneten forrásanyag található.

A csoportok saját épületüket elhelyezik a térképen,¹¹³ a mű segítségével. A tanórai kutatómunka során témájukba beleássák magukat azzal a céllal, hogy a várostörténeti séta során megelevenedjen előttünk az 1883-as pesti belváros. A séta útvonalát az osztály közös megbeszéléssel tervezi meg, a „Fehér Hattyú” lovagjai történetére támaszkodva. A sétához kapcsolódó vetélkedő vagy egyéb játék megtervezése házi feladat keretében valósul meg. A csoportok kooperatív módon dolgozzák ki feladatukat, tehát minden embernek előre meghatározott szerepe van. A csoportban megvalósított tevékenységekre a munka végén reflektálniuk kell.

Az idegenvezetés úgy zajlik, hogy az osztály együtt vonul, és minden épületnél egy-egy csoport bemutatja az épületet, és a hozzátartozó információkat, történeteket. A bemutatás után a helyszínen játékra invitálja osztálytársait, ami szórakoztatóbbá is teszi a városi túrát, de ellenőrzi is azt, hogy mekkora figyelemmel kíséri az osztály az előadásokat.

A feladatban látott kooperatív csoportmunka alkalmazása azért indokolt, mert olyan képességeket fejleszt, melyre életük más szegmenseiben is bármikor szükség lehet. A csoporton belüli munkamegosztás lehetővé teszi, hogy a diákok ne ugyanazt és ne egyforma nehézségű munkát végezzenek. Munkájukat differenciált módon szervezhetik, tehát a feladat részekre bontása után mindenki a saját képességeinek megfelelő folyamatban vehet részt, annak érdekében, hogy jobb eredményt érjen el a csoport. A munka során egymástól függenek, így csak akkor lehetnek eredményesek, ha mindenki aktívan részt vesz a munkában. Ily módon előtérbe kerül az egyén felelőssége is a csoportmunkában. Másik nagy előnye a kooperatív tanulási formának, hogy sok lehetőséget ad a tanulók egymás közti kommunikációjára, segítségére, az egymás iránti felelősségvállalásra mivel a feladatokat közös megbeszélés útján készítik el.¹¹⁴

Bármely feladattípust is választjuk, mindenképpen szükséges egy összegző, levezető óra, amely lehetőséget ad arra, hogy minden kérdést tisztázzunk a témával kapcsolatban. Ebben a szituációban érdemes kilépőkártyát használni, amely azt jelenti, hogy a diákok egy lapra leírják a feladattal kapcsolatos élményeiket, meglátásaikat. Gondolataik rendszerezését konkrét kérdések feltevésével lehet segíteni, a lényeg, hogy

---

¹¹³ Budapesti „időgép”. Térkép.

<https://hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/terkep/>, letöltés: 2020.máj.05.

¹¹⁴ A kooperatív oktatási módszer általános jellemzői.

http://www.jgyvk.hu/mentorhalo/tananyag/A_kornyezo_vilag_megismeresenek_modszerei/911_a_kooperativ_oktatasi_mdszer_ltalnos_jellemzi.html, letöltés: 2020.máj.05.

világossá váljon mikor érezte jól vagy rosszul magát egy adott szituációban, illetve mi a legmeghatározóbb élmény, amit magával visz.

A levezető órán kell megtörténnie az értékelésnek is. Fontos, hogy ne csak a tanár értékelje a tanulók munkáját, hanem a diákok is reflektáljanak mások és saját teljesítményükre is, így elősegítve önreflexiók képességük fejlődését. Az önreflexió fejlesztése azért fontos, mert így a diák képes lesz saját tanulási folyamatát megfigyelni és ellenőrizni.

VI. Összegzés

A Tiszaeszláron történtek és következményeinek vizsgálata során egy nem mindennapi, döbbenetes eseménysorozattal szembesülhetünk. Adott egy község, mely távolról ugyanolyannak látszik, mint bármely 19. század végi falu a Tiszántúlon, azonban a feszültségekkel teli község, egy lány rejtélyes eltűnése és néhány idegen zsidó elég ahhoz, hogy felszínre törjön egy olyan történet, amit bár mindenki tudat alatt, de ismer.

A zsidóság magyarországi történetét röviden végignézve láthatjuk, hogy korszakonként eltérően viszonyul hozzájuk az uralkodói réteg és a politika, azonban a társadalom peremén létezés állandó jelenség. A 19. századi emancipációs folyamat és az asszimilálódás hatalmas előrelépést jelentett a zsidóságnak, ezzel párhuzamosan viszont megjelennek olyan erők, melyek nem kívánják ezeket a változásokat. Az antiszemitizmus magyarországi megjelenése és a tisaeszlári vérvád felbukkanása között bár nem lehet konkrét összefüggést találni, mégis figyelemre méltó a párhuzam.

A vidéki társadalom nehéz helyzete, a rendi hagyományok fennmaradásából adódó kiszolgáltatottság, elszegényedés és földéhség megjelennek Tiszaeszláron is. A község problémáit tetézik még az egyházi felekezeteken belüli és felekezetek közötti konfliktusok. Végül Solymosi Eszter eltűnése és a vád megjelenése az eddigi problémákat elmélyíti, vagy éppen elnapolja.

A vád megszületése utáni események jól rávilágítanak arra, hogy milyen sok emberi félreértés, tévedés és rosszindulat kellett az országos, sőt azon túlmutató botrány megszületéséhez. Az ügy folyamatos köztudatban tartásában, a szenzációhajhászásban és a vádról szóló diskurzus lezüllesztésében hatalmas a sajtó felelőssége is.

A budapesti társadalom szemrevételezésénél fontos szempont volt, hogy megmutassam milyen gyors változások zajlottak le a dualizmusban, mennyire befolyásolta az életet a gyors urbanizációs folyamat. Ez a sokszínű városi népesség lehetett tanúja vagy résztvevője az 1883 nyarán történt zavargásoknak. A kravall kitörésénél megfigyelhető zsidóellenes szegmensén kívül rámutattam arra, hogy az aktív résztvevőkről fennmaradt adatokból inkább egy fajta feszültség levezetéséről, vágykiélésről lehet szó.

A tiszzaeszlári perhez kapcsolódó szerteágazó események, konfliktusok kiváló lehetőséget adnak az iskolai történelemtanításban való felhasználásra. A téma elmélyítéséhez szükséges plusz időkeretet az új Nemzeti alaptanterv által meghatározott kerettanterv is támogatja, így az általam kidolgozott feladatokból akár egyszerre több is alkalmazható. A feladatokban rámutattam arra, hogy a dualizmus városi társadalmát, a zsidóság helyzetét a hagyományos tanítási módszerektől elrugaszkodva is lehet, sőt így érdemes igazán tanítani.

VII. Mellékletek

1. számú

Scharf József (1840-1905)

Bemutatkozás: Izraelita vallású, 41 éves férfi vagyok. Foglalkozásom cipész, de családom eltartásához szükségem volt másik munkára is, így kineveztek a tiszzaeszlári zsinagóga templomszolgájának. Fiam Scharf Móric, aki azt állítja, hogy egy kulcslyukon keresztül látta 1882 Pészah előtti szombatján ahogy az új metsző és a metszőjelöltek elvágta Solymosi Eszter nyakát, és vérért felfogták egy edénybe. Több más zsidó is, köztük én is részt vettem az eseményen, és segítettem elrejtetni a lány holttestét. Így a bíróság előtt gyilkosságban való részességgel vádolnak.

Per során képviselt álláspont: Azt gondolom, hogy fiamat a lány eltűnése után egy csendbiztos (hasonló, mint ma egy rendőr) betanította erre a hamis szövegre. Minden vádat tagadok, hiszen a délelőtti istentisztelet után bezártam az ajtót, haza mentem, és ebéd után aludtam.

Scharf Móric (1868-1929)

Bemutatkozás: Izraelita vallású, 14 éves fiú vagyok. Tudok írni és olvasni, de csak 12 éves koromig jártam iskolába, további taníttatásomra nem volt lehetőség. A perben

tanúként vagyok jelen, mint aki látta az előbb említett eseményeket a zsinagóga ajtajának kulcslyukán keresztül: 1882 Pészah előtti szombatján az új metsző és a metszőjelöltek elvágták Solymosi Eszter nyakát, és vérét felfogták egy edénybe. Több más zsidó, köztük apám is részt vett az eseményen, és segítette elrejtetni a lány holttestét.

Per során képviselt álláspont: Végig kiállok amellett, hogy igazat mondtam a lány meggyilkolásáról, és mindezt a kulcslyukon keresztül láttam.

Amit még tudni lehet róla: Tanúként mondott beszédét úgy mondja, mintha betanulta volna.

Scharf Józsefné sz.: Miller Leni (1855-1930)

Bemutakozás: Izraelita vallású, 26 éves nő vagyok. Mostohafiam Scharf Móric. A perben vádlottként vagyok jelen. Azzal gyanúsítanak, hogy férjemnek segítettem a bűncselekményben.

Per során képviselt álláspont: Igazolom, hogy a férjem a délelőtti istentisztelet után egyből haza jött, és ebéd után aludt, én pedig vele voltam.

Amit még tudni lehet róla: Nem volt túl jó viszonya Móriccal, a mostohafiával.

Solymosi Jánosné sz.: Jakab Mária (1834-1909)

Bemutakozás: Keresztény, 48 éves özvegy vagyok. Két lányom, és egy fiam van. Egyik lányom, Eszter eltűnt. Zsidók rituális módon gyilkolták meg, a nyakát elmetszették, vérét az ételükhöz adták. A perben tanúként vagyok jelen.

Per során képviselt álláspont: Lányomat a végsőkhöz védem, és Scharf Móric történetét gondolom valósnak.

Solymosi Zsófia (1865-1920)

Bemutakozás: Keresztény, 17 éves lány vagyok. Az egyik tisztaeszlári módosabb zsidó családnál vagyok szolgálólány. Testvéremet, Esztert meggyilkolták a tisztaeszlári zsinagógában. A perben tanúként vagyok jelen.

Per során képviselt álláspont: Édesanyámhoz hasonlóan testvéremet a végsőkhöz védem, és Scharf Móric történetét támogatom. Eszterrel eltűnése előtt találkoztam a faluban, akkor azt mondta, hogy festéket vesz gazdaasszonyának.

Huri Andrásné sz.: Olajos Julianna

Bemutakozás: Keresztény, középkorú nő vagyok. Solymosi Eszter volt a szolgálólányom, akit 1882. április 1-jén festékért küldtem boltba. A perben tanúként vagyok jelen.

Per során képviselt álláspont: Én is úgy gondolom, hogy a zsidók gyilkolták meg Esztert. Esztert szolgálólányomként többször is megszidtam, mert többször is elkövetett hibát a házi munkában, de soha nem voltam vele túl durva.

Schwarz Salamon (1845-1905)

Bemutakozás: Izraelita vallású, 37 éves férfi vagyok. Tiszaeszláron metszőként helyezkedtem el 1882 áprilisában. A metszőválasztáskor tűnt el egy keresztény lány a faluban. Scharf Móric szerint én, és két metszőjelölt társam vágtuk el a lány nyakát. A perben gyilkossággal vádolnak.

Per során képviselt álláspont: A perben minden vádat tagadok. A szombat délelőtti istentisztelet után szállásodómmal (Taubbal) visszatértünk a házába ebédelni.

Eötvös Károly (1842-1916):

Bemutakozás: Politikus és ügyvéd vagyok. A per során én védem a tiszaezlári zsidókat.

Per során képviselt álláspont: Nyilván a zsidó vádlottak védelme. Szembesíthetem Scharf Móricot azzal, hogy a zsinagóga ajtajának kulcslyukán nem láthatta volna a gyilkosságot, hiszen onnan nem lehet belátni az épületbe. Rámutathatok, hogy semmilyen „fizikai” nyom nem utal arra, hogy bármelyik zsidónak is köze lett volna Solymosi Eszter eltűnéséhez, csak pletykák és szóbeszéd...

Szeyffert Ede:

Bemutakozás: A vád képviselője vagyok, tehát ügyészként jelenek meg a perben.

Per során képviselt álláspont: Kérdéseket tettem fel a vádlottaknak és a tanúknak is. A per végén kijelentem, hogy nem hiszek a zsidók rituális gyilkosságának meséjében. Később a zsidók iránti elfogultsággal vádolnak meg.

Kornis Ferenc:

Bemutakozás: A tiszaezlári per főbírája.

2. számú

Mit tanultál eddig a zsidókról?

1. Mely mű foglalja össze az ókori zsidó hagyományokat?
A: Biblia   B: Korán   C: Ószövetség   D: Védák
2. Hová vándoroltak a szent könyvük szerint a zsidók, ahol Mózes is született?
A: Föníciába   B: Mezopotámiába   C: Egyiptomba   D: Európába
3. Mit adott a zsidók szent könyve szerint Mózesnek az Úr?
A: aranyborjút   B: két kőtáblát   C: csipkebokrot   D: tízparancsolatot
4. Ki volt az alábbiak közül a zsidó állam uralkodója?
A: Hamurappi   B: Dávid   C: Nabukodonozor   D: Salamon
5. Miben tért el a zsidó nép vallása más ókori népétől?
A: egy főistenük volt   B: az istenek úgy viselkedtek, mint az emberek
C: a jó és a rossz folyamatos harca határozta meg vallásukat   D: egyistenhit
6. Mely zsidó ünnep az alábbiak közül?
A: karácsony   B: peszach   C: ramadán   D: hanuka
7. A hét melyik napja a zsidók nyugalomnapja?
A: péntek   B: szombat   C: vasárnap   D: hétfő
8. Zsidó nép története során kényszer hatására szétszóródott a világban. Hogy nevezzük ezeket a közösségeket?
A: diaszpóra   B: asszimiláció   C: hellenizáció   D: migráció
9. Mely vallások hívőit üldözték az ókori Római Birodalomban?
A: buddhista   B: keresztény   C: zsidó   D: iszlám
10. Mit jelent a pogrom?
A: kisebbség erőszakos beolvasztását a többségi társadalomba
B: kisebbség elleni erőszakos fellépés
C: többségi társadalomtól eltérő etnikumú közösség befogadása
11. Milyen társadalmi réteghez tartoztak általában zsidók a középkori Magyarországon?
A: jobbágyok voltak   B: uralkodók   C: városi polgárok   D: rabszolgák
12. Melyik században indult meg a zsidók tömeges bevándorlása nyugat, majd a század végén kelet felől?
A: 14.   B: 15.   C: 17.   D: 18.
13. Hogyan kellett bűnhődnie a magyarországi zsidóságnak az 1848/1849-es szabadságharcban betöltött szerepéért?
A: hadisarc fizetése   B: tömeges kivégzések   C: tömeges bebörtönzések   D: tömeges besorozás
14. Mit jelent az emancipáció szó?
A: népirtás   B: bevett vallássá nyilvánítás   C: egyenjogúsítás   D: zsidóellenesség

3. számú

Készíts vázlatot az alábbi szempontok alapján!

1. Scharf család viselkedése
2. A Fehér Hattyú tulajdonosának viselkedése
3. A tömeg viselkedése és annak okai
4. A tömeg alkotói
5. A tömeg vezényszavai
6. A rendőrség viselkedése
7. A szerző nézőpontja

4. számú

Gondold át a következő kérdéseket!

- Honnan származol?
- Milyen etnikumhoz tartozol? Gyakorolsz-e valamilyen vallást?
- Mivel foglalkozol? Milyen tevékenységgel jár a mindennapi munkád?
- Milyen körülmények között élsz? Kényelmesnek érzed-e az otthonod?
- Milyenek a körülötted lévő emberek? Milyen a kapcsolatod velük?
- Honnan tájékozódsz? Milyen híreket olvasol, tudsz-e egyáltalán olvasni?
- Hol helyeznéd el magad a „társadalmi ranglétrán”?

VIII. Forrás és irodalom

Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Bp. 1995.

Balog Szidónia: A magyarországi zsidók kamaraszolgasága és igazságszolgáltatása a középkorban. (Művelődéstörténeti Értekezések 28.) Bp. 1907.

Blutman László: A rejtélyes tiszaezlári per. Bp. 2017.

Csősz László – Fiziker Róbert: Vérvád és zsidókérdés a pozsonyi Westungarischer Grenzbote hasábjain 1882-ben. In: Tanulmányok a magyarországi zsidók történetéből. Szerk. Gecsényi Lajos. Bp. 2019.

Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: Magyarország társadalma a 19. század második felében.
In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Bp. 2005.

Eötvös Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége I-III. Bp. 1904.

Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Bp. 1992.

Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1850–1914 között. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Bp. 1998.

Gyáni Gábor: Budapest története 1873–1945. In: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Szerk. Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András. Bp. 2000.

Hahn István: Zsidó ünnepek és népszokások. Bp. 1997.

Hanák Péter: Kert és Műhely. Bp. 1999.

Haraszti György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig. PhD értekezés. Országos Rabbiképző. 2004.

Jakov Katz: Az előítélettől a tömeggyilkosságig. Bp. 2001.

Josephus Flavius: Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról. Gödöllő 2010.

Katona Csaba: Budapest legrégebb szállodája. Népszabadság, 1999. július 20.

Kende Tamás: Vérvád. Bp. 1995.

Kiss László: Zsidóellenesség az ókorban. In: Tanulmányok a 70 éves Kertész István tiszteletére. Szerk. Gebei Sándor. Eger 2012.

Knausz Imre: A tanítás mestersége. Miskolc 2001. *Knausz Imre: A múlt kútjának tükre. A történelemtanítás céljairól.* Miskolc 2015.

Kókay György – Buzinkay Géza - Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Bp. 2001.

Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I-II. Pozsony 2012.

Kövér György: Performációk I. „Zsidó társadalom” Tiszaeszláron a nagy per előestéjén. Korall 17. (2004)

Kövér György: Performációk II. „Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyfelszabadítás után. Korall 27. (2007)

Kövér György: A tiszaezlári dráma. Bp. 2011.

Kubinszky Judit: Politikai antiszemitizmus Magyarországon 1875–1890. Bp. 1976.

Lendvai L. Ferenc: Zsidó diaszpóra a keresztény Európában. In: Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára. Szerk. Horváth Zita és Sz. Halász Dorottya. Miskolc 2015.

Miltényi Miklós: Játékos módszerek a történelemtanításban. Iskolakultúra 4. (1992)

Nathaniel Katzburg: Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon. Bp. 1999.

Saly Noémi: Két vendégszerető magyar úr. Kortárs 11. 2013.

Sándor Tamás: „Zsidókravall” Budapesten – az 1883-as antiszemita jellegű zavargássorozat a korabeli sajtó tükrében. Magyar Könyvszemle 1. 2009.

Simoncsics Péter: Krúdy Gyula tudományáról dokumentumregénye, A tiszaezlári Solymosi Eszter művészete kapcsán. Múlt és Jövő 1. (2017)

Smoel Ettinger: A zsidó nép története. A modern kor: a 17. századtól napjainkig. Bp. 2002.

Sütőné Koczka Ágota: A szociális készségek fejlesztése kamaszkorban I. Új Pedagógiai Szemle 4-5. (2004)

Tamás Ágnes: A tiszaezlári vérvád és a nyíregyházi per az élclapok hasábjain. Magyar Könyvszemle 2. (2016)

Internetes források:

Csuvár Bernadett: Empátiagyakorlat.

http://geogo.elte.hu/images/Empatiagyakorlat_Kulturak_Azsiaban.pdf,

letöltés:2020.máj.05

Raj Tamás: A vér szerepe a Bibliában és a zsidó hagyományban.

<http://www.zsido.hu/tortenelem/ver.htm>, letöltés: 2020.máj.05.

Kádár Gábor – Vági Zoltán: Vérvádak, pogromok, zsidóellenes zavargások 1881-1885 között.

[http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=143%3Averv-
adak-pogromok-zsidoellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-
&catid=15%3A tanulmányok#sdfootnote25anc](http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=143%3Averv-
adak-pogromok-zsidoellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-
&catid=15%3A tanulmányok#sdfootnote25anc), letöltés:2020.máj.05.

Szajkó Ottília: A drámajáték lehetséges alkalmazási területei a történelemórán.

<http://www.tani-tani.info/084szajko>, letöltés: 2020.máj.05.

Szerző nélkül irodalom:

1867. évi XVII. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86700017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Dizraelita>, letöltés:2020.máj.02.

110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról.

https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf,

letöltés: 2020.máj.05.

51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről.

https://kerettanterv.oh.gov.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html,

letöltés: 2020.máj.05.

5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról.

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>, letöltés:2020.máj.05.

2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók.

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf,
letöltés:2020.máj.05.

Budapesti „időgép”. Térkép.

<https://hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/terkep/>, letöltés: 2020.máj.05.

A kooperatív oktatási módszer általános jellemzői.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_kornyezo_vilag_megismeresenek_modszerei/911_a_kooperativ_oktatsi_mdszer_ltalnos_jellemzi.html, letöltés: 2020.máj.05.